

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАННІ ПИСЬМА

1. Навчання письма молодших школярів: актуальність проблеми в соціально-освітньому контексті

Курс рідної мови в початковій школі є основою формування у здобувачів освіти життєво важливих умінь. Виключна значущість навчання рідної мови молодших школярів полягає в тому, що вона водночас є і навчальним предметом, і засобом навчання, виховання й розвитку учнів у процесі опанування змісту інших предметів початкової загальної освіти. Мовна освіта розглядається не лише як передумова нинішньої успішності школярів, але і як ресурс їхньої ефективності в майбутньому.

Показово, що міжнародні тестові дослідження ставлять за мету з'ясувати, наскільки учні в мовному відношенні підготовлені до життя, адже мовна складова є конститутивною у визначенні функційної грамотності, під якою розуміють здатність учнів вирішувати навчальні та життєві проблемні ситуації на основі сформованих предметних, метапредметних та універсальних способів діяльності.

Одним із основних завдань початкового курсу української мови є гармонійний розвиток в учнів умінь з усіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання й письма. Письмо – найскладніший вид мовленнєвої діяльності, оскільки вимагає більшої підготовки та зусиль, як фізичних, так і психічних. Воно відіграє фундаментальну роль у когнітивному та мовленнєвому розвитку дітей, формуванні їхньої грамотності.

Саме здатність створювати власні й розуміти написані висловлювання є базовим умінням, яке учні опановують упродовж молодшого шкільного віку та повсякчас використовують в освітньому процесі. Вітчизняні й зарубіжні вчені сходяться на думці, що вміння писати становить не просто технічну частину шкільної навчальної програми, а є інструментом пізнання інших сфер навколишнього світу й засобом перевірки здобутих знань, а в подальшому – функційною навичкою в багатьох життєвих ситуаціях: для отримання професійної освіти, працевлаштування, комунікації. Саме ці

Функційно грамотним вважається той, хто може брати участь у всіх тих видах діяльності, де грамотність необхідна для ефективного функціонування його групи та суспільства і які дають йому можливість продовжувати користуватися читанням, письмом і лічбою для свого власного розвитку та для розвитку суспільства.

Генеральна асамблея
ЮНЕСКО, 1978 р.

чинники пов'язують оволодіння навичками письма з високим рівнем якості життя в соціалізованому майбутньому кожної окремої людини.

У лінгводидактичній літературі послуговуються поняттями «письмо» та «писемне мовлення». Цей термінологічний розподіл пов'язаний зі специфікою процесу навчання письма, який має два етапи. Перший, «письмо» – це оволодіння технікою використання графічної та орфографічної системи мови, тобто написання букв, складання з букв слів, словосполучень, речень. Другий, «писемне мовлення» – це оформлення письмових висловлювань, вираження думок у письмовій формі. Для нашого дослідження важливі обидва етапи: й оволодіння графікою та орфографією на рівні навичок, і послідовне формування умінь писемного мовлення як засобу комунікації.

Із розвитком цифрового суспільства пришвидшується ритм життя, змінюються способи передачі інформації, більшість населення переходить від письма ручкою / олівцем до друкування на клавіатурі. Як наслідок – статус рукописного письма трансформується:

- завдяки сучасним технологіям процес письма стає швидшим;
- змінюється ставлення до навчання каліграфії;
- серед педагогічної й батьківської спільноти шириться дискусія щодо (не)доцільності навчання рукописного письма;
- за кордоном (США, Фінляндія, Німеччина, Австрія, Швеція) дедалі більше проявляється тенденція до ігнорування рукописного письма в навчальних планах шкіл.

Проте навіть попри швидку комп'ютеризацію багатьох сфер діяльності, зниження потреби в рукописних записах і перехід на безпаперові технології, у багатьох культурах каліграфія залишається важливою складовою. Наприклад, у Японії великі компанії у вільний час запрошують сенсеїв для залучення працівників до занять каліграфією, розглядаючи цю активність не лише як краснопис, мистецтво рукописного письма, а передусім як нейрофізіологічну вправу. Керівники компаній вважають ці заняття корисними для здоров'я і розвитку творчого потенціалу спеціалістів.

Це підтверджують і численні дослідження, проведені в різних країнах. Так, наукові розвідки (К. Агірре, В. Бернігер, К. Джеймс, А. Манген, П. Мюллер, Д. Оппенгеймер та ін.) вказують, що не варто відмовлятися від рукописного письма, і засвідчують існування кореляції між навичками письма та станом когнітивних здібностей. У процесі письма активізуються ділянки мозку, пов'язані з пам'яттю, образним та логічним мисленням, мовленням.

Між рукою і мозком – багато зв'язків, які діють двосторонньо – рука розвиває мозок, створюючи його мудрість; мозок розвиває руку, роблячи її інструментом творчості, знаряддям і джерелом думки.

В. Сухомлинський

Таку ж думку обстоюють й вітчизняні науковці. Так, Л. Кондратенко, спираючись на численні дослідження, доводить, що з точки зору нейропсихології, письмо олівцем або ручкою є важливим фактором розвитку кори головного мозку, оскільки маніпуляції кистями рук одночасно впливають на таку кількість ділянок мозку, яку не охоплює жодна інша частина тіла.

Заміна складних рухів кисті на одноманітні удари подушечками пальців по клавіатурі комп'ютера значно обмежує ареал такого впливу сенсорного сигналу, знижуючи його розвивальний потенціал [10, с.73].

Показово, що нині, попри зникнення у дорослому житті практичного значення рукописного письма на папері, вихованці приватних європейських шкіл опановують каліграфію. Педагоги розглядають її як інструмент у подоланні проблем із читанням та усним мовленням, підкреслюють її виняткову роль у когнітивному й мовленнєвому розвитку дітей.

У вітчизняній освітній системі навчання рукописного письма – складова частина загальної програми навчання української мови. Воно пов'язане з навчанням читання, розвитком усного й писемного мовлення, правописом, творчою діяльністю. Від рівня сформованості навички письма залежить передусім успішність засвоєння дитиною інших дисциплін загальної початкової освіти. Навчання письма в початковій школі має міжпредметний потенціал: воно інтегрується в уроки математики, курсу «Я досліджую світ», мистецтва, інших навчальних предметів, сприяючи розвитку загальнонавчальних умінь і формуванню цілісної картини світу. Через письмові завдання учні вчаться описувати досліджувані явища, фіксувати результати спостережень, формулювати висновки, що сприяє розвитку аналітичного мислення та мовленнєвої гнучкості.

У лінгводидактиці проблема формування в молодших школярів навичок письма завжди була предметом пильної уваги і всебічних досліджень науковців, методистів і вчителів-практиків. Питання підготовки до письма дітей у дошкільному віці висвітлено у працях А. Богуш, А. Залізняка, І. Карабаєвої, Н. Кравець, В. Савельєвої та ін.; методиці каліграфії, проблемі формування графічних навичок письма велику увагу приділяли І. Кирей, О. Прищепа,

Витоки здібностей і обдарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші нитки-струмочки, які живлять джерело творчої думки. Іншими словами, чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніша дитина.

В. Сухомлинський

В. Таран, В. Трунова, І. Цєпова та ін.; питання підготовки вчителя до цієї діяльності розкрито у працях Н. Боднар, О. Палійчук, Л. Пашко, В. Трунової, М. Чабайовської, Н. Янко та ін.

Методична наука адаптується до вимог сьогодення, ураховує запити, можливості та інтереси здобувачів освіти. І нині, в еру діджиталізації, не йдеться про каліграфію як мистецтво красиво писати (краснопис); за мету ставиться – навчити учнів чіткому, плавному, безвідривному і прискореному письму, якому притаманні якості, що відповідають вимогам легкого прочитання.

Варто нагадати, що в лінгводидактиці процес формування навичок письма / графічних навичок пов'язаний із двома складовими: каліграфічним компонентом (уміння правильно, чітко, швидко і красиво зображати рукописні знаки на папері) й орфографічним (знання правил використання рукописних знаків і вміння застосовувати ці правила під час письма). Усе це формується поступово під час навчання в початковій школі, а потім поглиблюється, повторюється й узагальнюється на наступних етапах освіти.

Процес формування орфографічних навичок досить тривалий. Можна з упевненістю сказати, що вони формуються в людини, власне, протягом усього її життя, оскільки людині доводиться весь час засвоювати правопис нових слів.

Н. Воскресенська

Орфографічна грамотність є частиною загальної мовної культури. Вона виробляється на основі вивчення теоретичних положень про мовні явища, при свідомому засвоєнні правописних правил, що закріплюються системою тренувальних вправ для вироблення необхідних умінь і навичок. Проблему успішного навчання грамотного письма висвітлено у працях М. Вашуленка, Н. Воскресенської, Г. Козачук, О. Лобчук, В. Паламарчук та ін.; шляхи

інтенсифікації процесу опрацювання орфографії, елементарної пунктуації та розвитку мовлення методом укрупнених блоків розкрито Л. Швед; можливості такого навчального прийому як диктант для формування орфографічної пильності, навичок самоконтролю та інші аспекти представлено у працях В. Горбачук, Т. Грибіниченко, О. Дорошенко та ін.; методико-теоретичні основи роботи зі словом у початковій школі розроблено О. Губенко.

Очевидно, що як би не змінювався із плином часу набір ключових для життя вмінь, мовленнєва підготовка особистості є вкрай важливою. Різні галузі діяльності людини тісно пов'язані з процесом письма, умінням логічно, правильно й послідовно передавати думки. Із поширенням цифрових технологій вміння писемного мовлення також стали способом освіти в дистанційному форматі, обміну інформацією, виконання посадових обов'язків, інструментом успішної взаємодії людини в соціумі загалом. То ж очевидно, що

один із пріоритетів мовної освіти в початковій школі – навчити учнів висловлювати думки, почуття і ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватися норм літературної мови (ДС, 2018).

Писемне мовлення є доволі складним процесом: воно розгорнуте, нормативне, побудова кожної фрази є предметом обдумування. Навчання писемного мовлення більшою мірою, ніж усного, пов'язане з такими вимогами як чіткість структури висловлювання, точність використання мовних одиниць, обґрунтованість думки, вираження ставлення до предмета / об'єкта.

До проблеми розвитку писемного мовлення як процесу оформлення письмових висловлювань, вираження думок у письмовій формі, тобто як засобу комунікації зверталися у своїх працях В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, І. Гудзик, О. Лобчук, В. Мельничайко, О. Павлик, К. Пономарьова, О. Прищепта та ін.

Важливими для нашого дослідження є вже усталені в сучасній лінгводидактиці положення про те, що:

- писемне мовлення вторинне, й оволодіння ним відбувається на основі усного мовлення;

- внутрішнє мовлення виконує функцію підготовки усного й писемного мовлення, впливає на їх розвиток; водночас формування й розвиток писемного мовлення відіграють вирішальну роль у розвитку внутрішнього мовлення школяра;

- усне й писемне мовлення різняться своїми функціями в комунікативних процесах, умовами сприймання, розуміння й породження думки, матеріальними засобами її вираження;

- усне й писемне мовлення знаходять своє вираження в текстах;

- писемне мовлення має здебільшого монологічну форму;

- писемне мовлення характеризується більшою регламентацією мовних засобів, точнішим добором відповідної лексики, чітким підпорядкуванням стилю й типу мовлення;

- робота з розвитку як усного, так і писемного мовлення має здійснюватися під час опрацювання усіх розділів шкільного курсу мови.

Особливості письма як продуктивного виду мовленнєвої діяльності зумовлені насамперед відсутністю спільної ситуації й безпосереднього контакту мовця з реципієнтом. Це вимагає від мовця внутрішнього відтворення реципієнта, а також спонукає дбати про зрозумілість, деталізацію у викладі, добір таких мовних засобів, які найкраще розкривали б думку. Писемне мовлення не допускає пропусків, можливих в усному. Воно відрізняється більшою змістовністю, логічністю, точністю, досконалістю, оскільки в процесі

породження у мовця є час на його обдумування, упорядкування, вдосконалення.

Процес продукування писемного мовлення досить складний за своєю структурою: він передбачає орієнтування в умовах та завданнях писемного спілкування; формування думки та її лінійне розгортання; перекодування думки в мовні структури (синтаксування); пошук адекватних меті висловлювання слів у внутрішньому лексиконі; уведення слова у парадигматичні й синтагматичні відношення; реалізацію внутрішньої програми в зовнішньому висловлюванні за допомогою графічних знаків; контроль за результатом продукування тексту (усунення помилок і недоліків, удосконалення висловлювання).

Слід зазначити, що писемне мовлення є тим інструментом, через який опановується логіка міркування, доказовість, переконливість, послідовність. Це позитивно впливає на розвиток пам'яті, уваги, логічного мислення учнів.

Результативність мовленнєвої підготовки молодших школярів, зокрема й навчання писемного мовлення, залежить від багатьох факторів, а надто – від управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, що має організовуватися таким чином, щоб максимально залучити дітей до співпраці, опанування знань, дослідження мовних одиниць і формування вмінь комунікативно доцільно користуватися засобами мови для вираження думок, почуттів, ставлень, для ефективної взаємодії з іншими особами.

На сьогодні накопичено великий досвід щодо навчання письма молодших школярів. Однак він потребує переосмислення в контексті психофізіологічних і соціально-особистісних особливостей розвитку сучасних учнів, актуальних життєвих запитів, доступних форматів навчання в реаліях воєнного стану й післявоєнного періоду. Усе це зумовлює потребу в глибшому розумінні особливостей молодших школярів, їхніх психофізіологічних і соціально-особистісних характеристик, що буде розглянуто в наступному параграфі.

Список використаних джерел

[1] Бадер В.І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : Автореф. дис. ... д. пед. н. К., 2004. 40 с.

[2] Богуш А. Готуємо руку дитини до письма : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.

[3] Воскресенська К.О., Воскресенська Н.О. Як навчити вашу дитину писати без помилок. Х. : Вид-во «Ранок», 2009. 80 с.

[4] Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк : ТОВ «Либідь», 2001. 218 с.

[5] Губенко О.О. Рідна мова. Розмова про слово. Робота над словниковими словами. 4 клас : посібник для вчителя. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 80 с.

- [6] Карабаєва І.І. Підготовка старших дошкільників до оволодіння писемним мовленням : методичний посібник. К., 2000. 68 с.
- [7] Карабаєва І.І. Психологічна готовність до писемного мовлення дітей старшого дошкільного віку : Автореф. дис. ...к. психол. н. К., 2003. 18 с.
- [8] Кирей І.Ф., Трунова В.А. Методика викладання каліграфії в початковій школі : навч. посібн. К. : Вища школа, 1994. 143 с.
- [9] Козачук Г.О. Підвищення грамотності учнів : навчальний посібник для учнів. К. : Освіта, 1994. 161 с.
- [10] Кондатенко Л.О. Вплив каліграфії на когнітивний розвиток дитини. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 18 : збірник наукових праць. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. С. 69–75.
- [11] Литовський В.Ф. Становлення молодшого школяра як суб'єкта писемного мовлення (в умовах культурологічно орієнтованого навчання) : Автореф. дис. ... к. психол. н. К., 2003. 20 с.
- [12] Методика навчання каліграфічного письма в початковій школі : навч. посіб. / Упоряд. Н. Янко. Чернівці : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2021. 92 с.
- [13] Павлик О.А. Розвиток писемного мовлення учнів 4(3) класів на уроках української мови у школах з російською мовою навчання : Автореф. дис. ... к. пед. н. Херсон, 2003. 18 с.
- [14] Павлик О.А. Розвиток писемного мовлення школярів засобами інтерактивного навчання. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. Вип. 2. С. 126–131. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v2i0.991>
- [15] Паламарчук В.М., Лобчук О.Г. Навчаймося рідної мови. Система розвивальних вправ для учнів 3(2) – 4(3) класів : посібник для вчителя. К. : Освіта, 1999. 126 с.
- [16] Палійчук О.М. Методика навчання каліграфічного письма : навч. посіб. Чернівці : Букрек, 2015. 344 с.
- [17] Прищепа О.Ю. Особливості формування графічних навичок письма у 6-річних першокласників : Дис. ... к. пед. н. К., 1996. 182 с.
- [18] Цєпова І.В. Методи і прийоми навчання письма: історія і сучасність. *Науковий огляд*. 2015. № 8 (18). С. 1–11. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/viewFile/578/749>
- [19] Чабайовська М.І. Єдині зразки каліграфічного письма букв українського алфавіту та цифр : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2021. 116 с.
- [20] Швед Л.Я. Уроки-блоки з української мови (2–4 (1–3) класи). Львів : ЛОНМІО, 1996. 100 с.

2. Сучасні молодші школярі: особливості проявів психофізіологічних та соціально-особистісних характеристик у навчанні

Нині все більше вчених і педагогів-практиків порушують питання про необхідність урахування особливостей сучасних учнів та вироблення відповідних стратегій навчальної взаємодії з ними (Г. Бахтіна, І. Зазимко, Дж. Коатс, Л. Кондратенко, С. Максименко, О. Онопрієнко, О. Петрук, Н. Пророк, М. Тейлор, Ч. Шредер та ін.). Для визначення педагогічних умов управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів розглянемо психофізіологічні та соціально-особистісні характеристики здобувачів початкової освіти та їх прояви у процесі навчання.

Діти, які нині є здобувачами початкової освіти, належать до так званого «цифрового покоління», «народженого з гаджетами в руках». Комп'ютер, мобільний телефон, інші цифрові пристрої, інтернет, соціальні мережі – це те середовище, в якому вони зростають, формуються й розвиваються. Постійне перебування в онлайн-просторі формує в дітей передусім ті здатності, які необхідні їм для орієнтування в цифровому світі.

Нинішні учні комфортно почуваються в умовах багатозадачності, тобто мають потребу у фоновому супроводі основної діяльності. Вони здатні одночасно слухати музику, спілкуватися онлайн, редагувати фотографії тощо. Інакше кажучи, їм властива здатність паралельного виконання кількох завдань. Проте така особливість не сприяє глибокій концентрації. Через постійне перебування в режимі багатозадачності в учнів порушується концентрація уваги, знижується темп роботи, уповільнюються процеси прийняття рішень та критичного мислення, з'являється втома, знижується працездатність.

Сучасні діти щодня зіштовхуються з величезними потоками різноманітної інформації. Опрацювати такі масиви, відсіяти непотрібне можливо лише за умови її стислості. Тому улюблений формат сприймання учнів – це картинка, без тексту або з невеликими «вкрапленнями» тексту, бо процес читання текстової інформації великого обсягу викликає в них труднощі. Звідси й поява такої особливості мислення, як «кліпове».

Перебуваючи у нескінченному потоці логічно невпорядкованих повідомлень та емоційно насичених образів людина не має можливості сформулювати цілісну картину світу. Така «мозаїчна культура» створює індивідів з розщепленою свідомістю і вельми обмеженою структурованістю мислення.

А. Моль

«Кліпове» мислення – це своєрідна відповідь або ж захисна реакція психіки на перевантаження розрізненою інформацією, яка потребує швидкого відбору та фільтрації. Воно проявляється як

Кліпове мислення – це процес відображення безлічі різноманітних властивостей об'єктів без урахування взаємозв'язків між ними, що характеризується фрагментарним інформаційним потоком, нелогічністю, неоднорідністю вхідної інформації, високою швидкістю перемикання між фрагментами інформації, а також відсутністю цілісного сприймання навколишнього світу.

здатність сприймати навколишній світ через короткі, яскраві посили, кліпи. Створений таким чином образ реальності не передбачає включення уваги, рефлексії, осмислення, оскільки інформація швидко оновлюється, втрачає актуальність і не залишає часу на глибоке осмислення. Через «кліповість» мислення випадають цілі ланки подій. Дітям незрозуміло й важко встановити причиново-наслідкові зв'язки. Вони не здатні цілісно сприймати інформацію, системно мислити й, відповідно, логічно викладати думки.

Негативними наслідками «кліпового» мислення в учнів є гіперактивність, некритичність сприймання інформації, погіршення аналітико-синтетичної діяльності, неуважність, труднощі з формулюванням думки, абстрактними узагальненнями, проблеми з довготривалою пам'яттю, емоційна нестабільність, знижена здатність до емпатії.

Комп'ютерні технології істотно трансформували дозвілля молодого покоління. Однією із проблем є перевага онлайн-взаємодії над живим спілкуванням. Учні мають слабкі навички реальної комунікації, уникають її, не цінують. Навіть зібравшись у гурт на перерві чи дитячому майданчику, школярі все одно дивляться на екрани своїх смартфонів. Діти живуть в кіберпросторі: знайомляться, дружать, сваряться; до того ж, емоційне забарвлення взаємовідносин у мережі часто яскравіше, ніж в реальному житті. Спілкуючись у цифровому середовищі, вони здебільшого замінюють звичайний текст повідомлення візуальною інформацією (смайликами, картинками, гіфками). Це призводить до втрати навичок комунікації, командної роботи, соціальної доступності. Як зазначає Н. Пророк: «Відсутність повноцінного соціального спілкування відбивається на поведінці дітей, на здатності будувати конструктивні соціальні зв'язки» [8, с. 168].

Американські нейродослідники Сандра Амоут і Сем Вонг зауважують, що діти, котрі вирости в оточенні відеоігор, електронних комунікацій, надають перевагу електронним повідомленням, а не живим телефонним розмовам, навіть в ситуаціях, коли можуть повернутися й поговорити особисто одне з одним. На думку вчених, культура онлайн-взаємодії заохочує дітей до ігнорування співрозмовників, знижує терпимість до інших, позбавляє

емоційних нюансів, що допомагають оцінити почуття співбесідника. Науковці висловлюють занепокоєння, що це може негативно вплинути на розвиток здатності до співпереживання [10, с. 105]. Дослідники також зазначають, що сучасні діти погано розпізнають емоції, мають підвищену емоційну збудливість і низький рівень саморегуляції.

Превалювання електронної комунікації серед молодого покоління накладає відбиток на розвиток їхнього мовлення. Частими проявами недостатньої мовленнєвої активності учнів, несформованості мовлення є неправильна або нечітка звуковимова, несформованість граматичного ладу мовлення, аудіативних умінь, бідність словникового запасу.

Порівняно з попереднім поколінням, у сучасних дітей настільки знижені стійкість і концентрація уваги, що окремі фахівці навіть використовують термін «синдром розсіяної уваги»: дитина «не бачить» елементів розповіді, загадки, математичної задачі.

Сучасних молодших школярів нерідко називають «8-мисекундниками», оскільки вони ледве можуть утримувати увагу на одному об'єкті. Це пов'язано з тим, що діти призвичаїлися постійно «гортати» екрани гаджетів, швидкість їхнього сприймання інформації зростає, досить добре розвинені перемикання й розподіл уваги, а от концентрація і стійкість – страждають.

У «цифрових» дітей краще розвинена короткочасна пам'ять, ніж довготривала.

Інтерналізація – прийняття особою норм, цінностей, поглядів, які зовні нав'язуються іншими (батьками, вихователями, суспільною групою); один із головних механізмів соціалізації та суспільного розвитку людини.

Універсальний словник-енциклопедія «Словопедія»

Вони надають перевагу текстовому повідомленню, а не розмові. У мережі вони часто спілкуються з друзями, з якими ніколи не бачилися. Вони рідко бувають на вулиці, якщо тільки батьки не організують їхнє дозвілля. Вони не уявляють життя без мобільних телефонів. Вони ніколи не бачили світу без високих технологій чи тероризму. Вони надають перевагу комп'ютерам, а не книгам і в усьому прагнуть негайних результатів.

Ш. Постнік-Гудвін

Очевидно, це пов'язано з тим, що нинішні школярі мають можливість у будь-який момент «погуглити» і знайти потрібну інформацію. А отже, вони не націлені на довготривале запам'ятовування, адже вся інформація доступна в інтернеті. Зауважимо, що діти одночасно і перенасичені інформацією, і постійно потребують нової, яку вони не збираються ні аналізувати, ні запам'ятовувати. Отже, заучування та запам'ятовування не є для них пріоритетом, натомість на перший план

виходять навички пошуку та верифікації інформації.

Дж. Коатс, американська фахівчиня в галузі освіти, як позитивну рису відзначає здатність нинішніх дітей швидко обробляти великі обсяги вхідних даних, володіння стратегіями сортування інформації, а також інтерналізацію того, що, на їхню думку, є цінним або корисним [11, с. 132].

Дослідники з нейрофізіології, психофізіології, нейропсихології, когнітивної психології та інших галузей нейронаук доводять кореляцію між руховою активністю й розвитком мозку.

Спорт і фізичні вправи сприяють розвитку моторного контролю, когнітивних здібностей, а найголовніше – формуванню навичок, які зберігають мозок здоровим до старості [10, с. 99]. Нині ж спостерігається тенденція до зменшення фізичної активності школярів.

Так, С. Максименко та Л. Кондратенко, досліджуючи навчальні та поведінкові проблеми учнів початкової школи, зауважують, що сучасний першокласник змалечку звик користуватися девайсами, він вправно маніпулює віртуальними предметами, однак набагато менше грається звичайними іграшками, менше допомагає дорослим у побуті. Та й самі дорослі все більше перекладають домашні справи на механічних помічників, що полегшує життя, але погіршує вправність рук. Як наслідок – дитина приходить до школи з нерозвиненою дрібною моторикою, недостатнім розвитком просторової координації, відсутністю навичок плетіння, в'язання, вишивання, малювання, а звідси – нездатність правильно передавати форму літер, акуратно і старанно працювати в зошиті. Дослідники зазначають: «Жахливо, але традиційні завдання, які входять до складу відомих тестів, показують, що таку просту роботу, як намалювати людину, дерево чи будинок, навіть деякі четвертокласники виконують на рівні вимог до дітей 5–6 років, а що вже говорити про першокласників, які взагалі можуть намалювати так званого «головонога» (стандарт 3–4 років), коли ручки й ніжки виростають просто з голови» [4, с. 12].

Нинішні здобувачі початкової освіти надзвичайно прагматичні, вони цінують свій час і свободу вибору. Учні втрачають інтерес до навчання, якщо не розуміють, для чого їм це потрібно, як вони можуть використати ці знання. Тому, працюючи з ними, важливо «прив'язувати» тему навчання до їхніх цінностей та інтересів.

До слова, зазнає змін і система цінностей нової генерації: зростає актуальність збереження й підтримки здоров'я, поступово девальвуються сімейні цінності, увага все більше зміщується у бік соціальних – кар'єри та добробуту.

Окрім нового ставлення до часу і прагматизму, теперішнім молодшим школярам властива така риса, як невизнання авторитетів. Вони не схильні

покладатися на досвід попередніх поколінь. Ці діти використовують Google від народження, і просто інформацією їх не здивуєш. Тому важливо, щоб учитель мав практичні навички, особисті перемоги й досягнення, компетентну думку щодо питань, значущих для учнів. Лише тоді він буде для них авторитетом.

У контексті обраної нами проблеми дослідження важливе значення має стан здоров'я здобувачів освіти, адже це один із головних факторів, що впливає на успішність у навчанні.

Лікарі зазначають, що понад половина дітей, котрі вперше приходять до школи, мають захворювання органів зору (короткозорість, спазм акомодатції, амбліопії тощо). У подальшому ці хвороби зберігають першість серед інших, набутих за роки навчання. На думку фахівців, крім перенапруження очей під час навчання, сприяє погіршенню зору й надмірна комп'ютеризованість не лише шкільного, а й повсякденного життя, а також відсутність у дітей навичок правильної і безпечної роботи з гаджетами.

На другому місці – хвороби опорно-рухового апарату (порушення постави, сколіози тощо). Діти мало рухаються, подовгу сидять за партами, комп'ютерами, перед телевізором. Почасти й батьки обмежують рухову активність дітей, звільняючи їх від уроків фізкультури без вагомих причин.

Окрім захворювань органів травлення та серцево-судинної системи, особливу увагу лікарі звертають на зростання кількості нервових розладів в учнів молодшого шкільного віку (тривожність, неврози, нічні жахи, панічні атаки, прояви агресії, obsесивно-компульсивні розлади тощо).

Одним із найважливіших ресурсів для опрацювання колективної травми є стосунки в суспільстві, а ми в нинішньому контексті не завжди їх маємо. Можливо, у дітей, які зараз більшість часу проводять онлайн, будуть формуватись інші компенсаторні механізми для самоцілення від цієї травми. Тобто структура особистості у цих дітей змінюватиметься.

А. Скаковська

Безперечно, всі ці фактори мають бути враховані у процесі управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи.

Насамкінець зазначимо, що розвиток психічних процесів, який раніше відбувався через спілкування дитини з дорослими та однолітками, у процесі предметно-комунікативної діяльності й навчання, нині здебільшого здійснюється завдяки перебуванню в цифровому просторі. Надмірне захоплення мережею стає новим способом життя. Відбуваються зміни механізмів мислення,

уваги, пам'яті, сприймання, мовлення – так учні пристосовуються до неймовірних обсягів інформації.

Відхід від реального спілкування може спричиняти розвиток егоцентричних рис, інфантильності, емоційної нестабільності, зниження рівня

саморегуляції та здатності розпізнавати емоції. Також спостерігається зменшення фізичної активності, що негативно позначається на загальному розвитку дитини.

Попри численні виклики, сучасні молодші школярі мають і низку унікальних переваг, які варто враховувати в освітньому процесі. Вони демонструють високу здатність до швидкого навчання, гнучке мислення, відкритість до нового. Діти цифрової епохи легко орієнтуються в середовищі, де інформація подається в різних форматах, вміють працювати з візуальними образами, швидко адаптуються до змін. Їм властива творча активність у цифровому просторі: створення відео, малюнків, презентацій, ігор. Ці особливості можуть стати потужним ресурсом для навчання, якщо педагогічні стратегії будуть спрямовані не на боротьбу з цифровими проявами, а на їх конструктивне використання. Важливо не лише компенсувати втрати, а й розкрити потенціал нового покоління через інтеграцію цифрових інструментів, проектну діяльність, візуалізацію знань, гейміфікацію навчання.

Сучасні діти, які зростають у світі високих швидкостей, інформаційного перенасичення та соціальної нестабільності, особливо потребують емоційної підтримки. Їм важливо відчувати прийняття, безпеку, довіру, бути почутими. Саме тому освітнє середовище має бути не лише пізнавальним, а й емоційно комфортним. У роботі з молодшими школярами необхідно створювати умови для емоційного розвитку: навчати розпізнавати й називати емоції, виражати почуття, розвивати здатність до співпереживання й доброзичливої взаємодії. Це можливо через діалог, ігрову діяльність, рефлексійні практики, спільне обговорення життєвих ситуацій. Емоційна стабільність – основа для успішного навчання, розвитку мовлення, формування саморегуляції та мотивації.

З огляду на зазначене, необхідно усвідомити важливість правильної організації умов життя дитини, її діяльності (гри, навчання), спілкування й співробітництва з нею. Потрібно формувати освітнє середовище, адекватне цілям її розвитку, організовувати навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів таким чином, щоб максимально врахувати переваги цифрового простору та компенсувати його ризики.

Список використаних джерел

[1] Бахтіна Г.П. Математика як «щеплення» проти «кліповості» інформації та «колажу» сучасного мислення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : Вид-во Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Альма-матер. 2010, № 1(188). С. 144–155.

[2] Зазимко І. Батькам про увагу молодших школярів. *Психолог. Бібліотека*. 2002, № 5. С. 92–94.

[3] Максименко С. Індивідуальний підхід до учня під час уроку. *Психолог.* 2002, грудень, 48(48). С. 3–5.

[4] Максименко С.Д., Кондратенко Л.О. Навчальні та поведінкові проблеми учнів початкової школи : короткий психологічний довідник-порадник педагога. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 48 с.

[5] Немеш О.М. Практична психологія віртуальної реальності : монографія. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 320 с.

[6] Онопрієнко О.В. Психолого-педагогічний портрет сучасного школяра як орієнтир для створення онлайн-ресурсів. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 09-10 червня 2022 р.). Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2022. С. 30–32. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731817>

[7] Петрук О. Сучасний молодший школяр: портрет у контексті освіти. *Початкова освіта сьогодення: проблеми та перспективи вирішення*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (24 березня 2023 року, м. Переяслав). Переяслав : Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2023. С. 231–234. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735143>

[8] Пророк Н.В. Про деякі психологічні наслідки посилення протиепідемічних заходів. *Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства*. Збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2021 р., м. Ніжин). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С.166–170.

[9] Удовицька Т.А. «Кліпове мислення» молоді: особливості прояву в процесі навчання (до постановки проблеми). *Вища освіта України*: теорет. та наук.-метод. часопис. Дод. 1. Вип. 31. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору / Ін-т вищої освіти НАПН України. К., 2013. Том VIII(50). С. 407–416.

[10] Aamodt S., Wang S. Welcome to Your Child's Brain: How the Mind Grows from Conception to College. Bloomsbury Publishing USA, 2012. 336 p.

[11] Coates J. Generational learning styles. River Falls, Wisconsin: LERN Books, 2007, 149 p.

[12] Schroeder C. New Students – New Learning Styles. *Change: The Magazine of Higher Learning*: 1993. Vol. 25, No. 5, pp. 21–26.

URL: <https://www.virtualschool.edu/mon/Academia/KierseyLearningStyles.html>,
<https://doi.org/10.1080/00091383.1993.9939900>

3. Педагогічні умови управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання писемного мовлення

Головним засобом впливу на фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток особистості молодшого школяра є продумана й цілеспрямована організація навчально-пізнавальної діяльності, що є провідною діяльністю для молодшого шкільного віку.

Навчально-пізнавальна діяльність – це процес усвідомленої, цілеспрямованої, саморегульованої діяльності учнів із розв’язання навчально-пізнавальних завдань, що потребує опанування необхідними знаннями та вміннями, відпрацювання узагальнених способів дій та подальше їх адекватне і творче застосування в різноманітних ситуаціях. Навчально-пізнавальна діяльність розглядається як специфічний вид діяльності, спрямованої на розвиток здобувача як суб’єкта діяльності – удосконалення, розвиток, формування його як особистості завдяки усвідомленому, цілеспрямованому освоєнню ним соціокультурного досвіду в різних видах і формах суспільно корисної, пізнавальної, теоретичної й практичної діяльності.

З-поміж численних дефініцій цього поняття у нашому дослідженні під процесом навчально-пізнавальної діяльності розуміємо взаємодію між учнями й об’єктом пізнання під керівництвом учителя, що виявляється в актах стимулювання та управління з метою реалізації пізнавальних можливостей учнів [8], оволодіння науковими знаннями, вміннями й навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду, моральних поглядів і переконань.

Дослідження проблеми навчально-пізнавальної діяльності представлено доволі розлого й багатоаспектно. Так, основи навчально-пізнавальної діяльності були в полі наукових інтересів А. Алексюка, О. Савченко та ін.; шляхи її активізації висвітлено у працях П. Атаманчука, С. Бондар, О. Гевко, В. Лозової, В. Онищука, М. Солдатенка, В. Шмогруна та ін.; психологічні основи оптимізації та підвищення ефективності шкільного навчання розкрито Г. Костюком, Й. Лінгардтом, Ю. Машбицем, М. Опачко та ін.; проблему формування пізнавальних інтересів молодших школярів досліджено у наукових розвідках Н. Бібик, С. Божук, Т. Головань, Л. Кашуби, В. Сухомлинського та ін.; розвитку пізнавальної активності та самостійності школярів велику увагу приділяли І. Вікторенко, М. Ігнатенко, Л. Калашникова, Т. Кравченко, С. Лещук, В. Лозова, Л. Ніколенко, М. Пісоцька, О. Пометун, О. Попова та ін.; засади розвивального навчання розроблено О. Дусавицьким; особливості проблемного навчання досліджено Г. Никифоровою, Н. Федорченко та ін.; ідеї диференційованого підходу у навчанні розвинено Т. Дейніченко, Н. Лобко-Лобановською, С. Логачевською, О. Савченко, П. Сікорським та ін.;

особливості організації навчально-пізнавальної діяльності в умовах дистанційного навчання розглянуто в публікаціях О. Гнатюк, А. Добридень, О. Муковіз, А. Носкової, М. Севастюк та ін.

З огляду на виключну значущість і складність проблеми навчально-пізнавальної діяльності вона й донині є однією з важливих у педагогічній науці і практиці. В умовах реформування освітньої системи на нових методологічних й концептуальних засадах її розвитку змінюються цілі освіти, вона стає виразно діяльнісною, а також зумовлює потребу переосмислити навчальну взаємодію вчителя й учнів, що дасть можливість генерувати навчальний досвід молодших школярів, використовувати його в інтересах їхнього розвитку. Організація педагогом активної навчально-пізнавальної роботи учнів передбачає не лише засвоєння певної суми знань та формування предметних умінь, а й має на меті навчити їх спостерігати, порівнювати, виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати, тобто навчання переходить від простого вивчення матеріалу до розвитку особистості, яка мотивована на успішне навчання, дослідницьке

Мистецтво навчання полягає не в умінні повідомляти, а в умінні збуджувати, розбурхувати, оживляти

А. Дістерверг

ставлення до життя, володіє прийомами розумової діяльності, користується різними джерелами і критично осмислює інформацію, вміє і прагне навчатися та застосовувати свої знання на практиці.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що в навчально-пізнавальній діяльності, як і в інших її видах (ігровій, трудовій, громадській, художній тощо), виділяють певні складові, зокрема:

- *мету*, яка забезпечує максимальний розвиток учнів;
- *мотиви*, що мають безпосередню значущість для особистості;
- *зміст* як джерело інтересу до пізнання, що постійно оновлюється, поглиблюється, розкривається в новому ракурсі, ускладнюється, спонукає до творчості, ознайомлення з різними видами діяльності людини;
- *предметні дії*, які сприяють утворенню нових понять і формують потяг до нового пошуку;
- *способи, операції, уміння*, що мають забезпечувати перенос на нову ситуацію, сприяти виробленню складніших способів діяльності;
- *контроль*, що переходить у самоконтроль;
- *результат* – стійкий пізнавальний інтерес.

У низці досліджень [8; 10; 11] ці складові представлено у структурі навчально-пізнавальної діяльності як три взаємопов'язані компоненти:

- змістово-цільовий (визначає дидактичні, освітні, розвивальні та виховні цілі, а також зміст навчально-пізнавальної діяльності);

- операційно-стимулювальний (визначає способи дидактичної взаємодії учнів з об'єктами пізнання та способи стимулювання пізнавальної діяльності);
- контрольно-регулювальний (передбачає перевірку якості знань учнів та здійснення на їх основі ефективного управління навчально-пізнавальною діяльністю).

У своєму розвитку навчально-пізнавальна діяльність учнів проходить низку рівнів: від репродуктивних, що характеризуються копіюванням зразка розумової чи практичної дії, до продуктивних, творчих, за яких навчально-пізнавальна діяльність характеризується розумовим пошуком розв'язання проблем, пізнавальною самостійністю. Найвищим рівнем навчально-пізнавальної діяльності школярів є самостійна навчально-пізнавальна діяльність.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів здійснюється на основі педагогічного управління, яке є найважливішим системним регулятором, що підтримує режим функціонування й розвитку. За допомогою управління реалізується ціль навчання, розкривається характер взаємодії елементів процесу навчання (мети, принципів, діяльності, змісту, результатів навчання).

Під педагогічним управлінням розуміють багатофакторну діяльність учителя, пов'язану з керівництвом процесом навчання й виховання учнів на основі об'єктивних законів пізнавального процесу.

Дослідження науковців і досвід учителів засвідчують, що управління навчально-пізнавальною діяльністю молодших школярів як під час уроків, так і в процесі позакласної і позашкільної роботи, чинить педагогічно важливий вплив не лише на збагачення обсягу знань, а й на формування й розвиток особистості в цілому.

Перед педагогами постає проблема: як організувати навчання, щоб максимально залучити дітей до співпраці, активізувати їхню навчально-пізнавальну діяльність як запоруку міцних знань та формування ключових та предметних компетентностей.

Як відомо, процес навчання охоплює діяльність вчителя, яка власне й визначається як навчальна, і діяльності учнів, що має назву учіння, й у структуру якої входить процес засвоєння як центральна ланка в роботі з інформацією. Діяльність учіння спрямована на організацію відображувально-перетворювальної діяльності учнів з метою необхідної трансформації вихідного досвіду.

Так трактує суть навчальної діяльності школярів Ю. Машбиць. У цьому контексті «учіння» розглядається як внутрішній компонент навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на засвоєння знань, умінь і способів дій. У ширшому педагогічному розумінні ця діяльність розглядається як

навчально-пізнавальна, що включає не лише процес учіння, а й мотиваційні, регулятивні, комунікативні компоненти, пов'язані з організацією освітнього середовища.

Автор підкреслює, що особливу увагу варто приділити засвоєнню системи дій, які входять в особисто орієнтовану частину способу дій, тобто таких дій, які забезпечують аналіз понять і об'єктів, що утворюють основу навчального матеріалу, пошук шляхів розв'язання задач і засобів розв'язку і т. ін. [13, с. 182]. У навчанні, як і в інших керованих процесах, здійснюється система цілеспрямованих впливів, результатом яких є перетворення діяльності учнів, набуття ними певної системи знань, умінь, досвіду. Тобто навчальна діяльність розглядається як процес управління учінням. У такому випадку є сенс розглядати навчання як управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, оскільки цей підхід відображає психологічні механізми навчання.

М. Опачко, досліджуючи психологічні особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, підкреслює, що коли визначають навчання як управління, мають на увазі не всю навчальну діяльність педагога, а лише ту, яка веде учнів до здійснення цілей. Навчання має задачну структуру, і його можна описати як процеси розв'язання задач. Задачі, які розв'язують вчителі, називають дидактичними. Розв'язання дидактичних задач пов'язується з розв'язанням навчальних задач [15, с. 102].

Про активність розумової праці учнів говорять багато й часто. Але активність може бути різна. Учень жваво відповідає, завчивши прочитане чи запам'ятавши розказане вчителем, – це теж активність, та навряд чи вона може сприяти розвитку розумових здібностей. Педагогові треба прагнути до активності думки учня, до того, щоб знання розвивалися завдяки їх застосуванню. Учити так, щоб знання добувалися за допомогою наявних уже знань, – у цьому, на мій погляд, полягає найвища майстерність дидакта.

В. Сухомлинський

Говорячи про навчально-пізнавальну діяльність, слід зауважити, що в наукових публікаціях це поняття пов'язують із такою категорією, як *активність* (від латинського «*activus*» – енергійний, ініціативний, діяльний). Так, Г. Костюк трактує це поняття як «здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до особистих потреб, поглядів, мети людини. Як риса, активність виявляє себе в енергійній, ініціативній діяльності, у праці, навчанні, в громадському житті, різних видах творчості, у спорті, іграх та ін.».

У педагогічній науці існує декілька позицій щодо висвітлення цих понять. Окремі дослідники розглядають терміни «активність» та «діяльність» як тотожні, синонімічні поняття, інші вважають активність результатом

діяльності, а частина стверджують, що активність – це більш широке поняття, ніж діяльність.

Прояв активності в процесі навчання пов'язаний з пізнанням світу. Тому в багатьох педагогічних джерелах підкреслюється важливість саме пізнавальної активності, яка виникає завдяки продуктивній активності. Отже, пізнавальна активність учнів є показником якості їхньої навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої до ефективного оволодіння знаннями та способами діяльності.

Можна стверджувати, що ефективність освітнього процесу багато в чому залежить від характеру активності школярів. Не випадково Ян Амос Коменський говорив: «... всіма можливими способами потрібно запалити в дітях гаряче прагнення до знання і до вчення».

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття активізація навчально-пізнавальної діяльності, дослідники доходять висновку, що це процес, спрямований на мобілізацію вчителем (за допомогою спеціальних заходів) інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил учнів на досягнення конкретної мети навчання, розвиток здібності подолати труднощі, активну самостійну роботу. Крім того, активізацію навчально-пізнавальної діяльності не можна розглядати в сучасних умовах розвитку школи тільки як процес керування активністю учнів. Вона одночасно є процесом і результатом стимулювання активності учнів у навчально-виховній діяльності [4, с. 51; 6, с. 18]. На це звертає увагу й С. Лещук: активізація навчально-пізнавальної діяльності – це двосторонній процес. Умови, що активізують процес пізнання, створює перш за все учитель, а демонструє результат цих умов – власне пізнавальну активність – учень [10, с. 26]. Відтак педагогічно організований процес навчально-пізнавальної діяльності школярів – передумова формування їхньої пізнавальної активності.

Слід зазначити, що реалізація будь-якого процесу, зокрема й розвиток навчально-пізнавальної діяльності учнів відбувається за певних умов. У довідковій літературі з-поміж багатьох тлумачень поняття «умова» виокремлюємо такі:

- 1) необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь;
- 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь;
- 3) правила, що існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь;
- 4) сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь (Словник.Уа. Портал української мови та культури).

Науковці (А. Алексюк, О. Бражнич, П. Підкасистий та ін.) визначають термін «педагогічна умова» як певну обставину, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем,

якостей особистості. Спираючись на тлумачення дослідників, педагогічні умови визначаємо як сукупність факторів, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, що забезпечують організацію, регулювання та взаємодію суб'єктів педагогічного процесу для досягнення конкретної педагогічної мети.

У межах нашого дослідження під педагогічними умовами управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності школярів розуміємо сукупність факторів, що ефективно впливають на навчання учнів писемного мовлення, забезпечують формування в них умінь висловлювати думки, почуття і ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватися норм літературної мови.

Крім того, важливо засвідчити, що на сучасному етапі модернізації освіти змінюється філософія «впливу» в управлінні на філософію «створення умов» для взаємодії, співробітництва, партнерства, що, своєю чергою, дозволяє: створити атмосферу поваги, довіри й успіху кожного, сприятливий психолого-педагогічний клімат для всіх учасників педагогічного процесу; реалізувати можливість розвитку особистості дитини на основі мотиваційних орієнтацій педагога.

Розглянемо й обґрунтуємо можливості управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час навчання писемного мовлення, виходячи з розуміння сутності поняття «писемне мовлення» та мети цього напрямку мовленнєвої підготовки учнів.

Поділяємо думку М. Ігнатенка про те, що різні концепції навчально-пізнавальної діяльності учнів (асоціативно-рефлекторна теорія, теорія поетапного формування розумових дій, теорії проблемного і програмованого навчання, концепція особистісно-розвивального навчання) по-різному розкривають й обґрунтовують багатогранні сторони навчально-пізнавальної діяльності. «Кожна з них, маючи сильні й слабкі сторони, краще інших розкриває ту чи іншу складову навчального процесу. Тому неправомірно абсолютизувати якусь з теорій, а доцільно використовувати в процесі навчання сильні сторони кожної з них», – стверджує М. Ігнатенко [6, с. 19].

С. Лещук вважає, що управління буде мати позитивні результати в тому випадку, коли всі аспекти організації процесу навчання функціонуватимуть як єдине ціле. На думку дослідниці, цього можна досягти за умов чіткої структури освітнього процесу, визначення позиції та ролі вчителя, можливостей учня в самостійному виборі шляху здобування знань та детально продуманих вимог до засвоєного матеріалу. Саме за таких умов розкриваються індивідуальні особливості учня, активізується процес навчання [9, с. 12; 11].

Результати аналізу досвіду вчителів-практиків дають підстави констатувати, що управління навчально-пізнавальною діяльністю молодших школярів загалом, і на уроках української мови зокрема, педагоги пов'язують із активізацією, тобто з постійним впливом, спонуканням дітей до енергійного, цілеспрямованого учіння, подолання пасивності, запобігання спаду темпу чи застою в розумовій роботі. Зміна характеру навчальної діяльності сприяє переходу учня від виконавської позиції до активної, позиції суб'єкта. З огляду на це Б. Набока зауважує, що зміна позиції учня залежить і від міжсуб'єктних стосунків учителя й учнів (учень під впливом діяльності вчителя спочатку не виявляє турботи про саморегуляцію учіння, він виконує його вказівки; до саморегуляції учня підводять особисті утворення: активність, самостійність, пізнавальний інтерес, що сприяє власному самоусвідомленню) [14, с. 112].

Досліджуючи методи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, С. Бондар з-поміж факторів, що сприяють позитивному ставленню учнів до освітнього процесу і його результатів, виокремлює пізнавальний інтерес, нестандартний характер навчально-пізнавальної діяльності, змагальність, ігровий характер занять, емоційність, проблемність [3, с. 186].

На думку В. Лозової, передумовами виявлення пізнавальної активності школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності є:

- забезпечення усвідомлення ними значення освіти в цілому й вивчення конкретного матеріалу зокрема (визначення мети, завдань);
- добір змісту навчального матеріалу (новизна; теоретична і практична цінність; зв'язок із сучасністю, досвідом школярів; незвичайність фактів або їх суперечності);
- використання різноманітних методів і прийомів, форм навчання (дидактичні ігри; колективні і групові способи організації пізнавальної діяльності; проведення конкурсів, олімпіад, які спонукають дітей до розумового змагання; використання елементів цікавості; створення ситуацій дидактичного вибору);
- організація проблемного навчання;
- створення ситуацій успіху індивіда у навчанні;
- спонукання учнів до самостійної пізнавальної роботи (проведення спостережень, виконання нескладного експерименту тощо);
- забезпечення оптимальної системи оцінювання результатів навчання;
- розвиток захоплень школярів;
- упровадження ідей педагогіки співробітництва, яка орієнтує школу на гуманне ставлення до особистості учня [12, с. 679].

Науковці й учителі одноставні в тому, що внутрішніми стимулами, які активізують навчально-пізнавальну діяльність, виступають пізнавальні

потреби, мотиви й інтереси учнів. У цьому контексті визначальним є твердження О. Савченко про те, що «Мотив – є формою прояву потреби людини (мотив – формувальна спонукальна причина, привід до дії). Це – спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається. Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення» [16, с. 148]. В. Сухомлинський вважав, що мотивація учіння залежить від таких чинників: характеру процесу навчання, стилю спілкування між педагогом і учнями, способу організації навчально-пізнавальної діяльності, системи оцінювання наслідків учіння.

На мотивацію навчально-пізнавальної діяльності школярів, на думку Б. Набоки, мають вплив

– зовнішні чинники:

- ✓ зміст навчального матеріалу (наскільки новий, цікавий, незвичний);
- ✓ методика викладання (спрямовує на запам'ятовування і відтворення чи спонукає до пошуку, напруженої мислительної діяльності);
- ✓ особистість учителя (зовнішність, стиль спілкування з учнями, інтелект, рівень професійної підготовки, риси особистості, комунікабельність);
- ✓ атмосфера в класі (стосунки, що склалися в колективі);
- ✓ унаочнення навчального процесу;
- ✓ емоційність викладу матеріалу;

– внутрішні чинники:

- ✓ здібності і задатки школяра;
- ✓ стан здоров'я;
- ✓ рівень сформованості базових знань, умінь і навичок;
- ✓ рівень інтелектуального розвитку та розвитку основних психічних процесів [14, с. 113].

Важливо пам'ятати про двобічний зв'язок, що існує між власне навчально-пізнавальною діяльністю та її мотивами: характер діяльності (її продуктивність) визначає зміст мотивів і, навпаки, мотиви навчально-пізнавальної діяльності забезпечують ефективність освітнього процесу загалом.

Одним із мотивів навчання, який переважає усі інші, вважається пізнавальний інтерес. Н. Бібік теоретично обґрунтувала та експериментально довела [2], що пізнавальний інтерес не лише стимулює розумовий розвиток дитини, а й сприяє цілісному формуванню її особистості.

Більшість учених обстоюють думку, що єдине дієве навчання – це навчання, у якому превалює цікавість. Так, В. Калошин зазначає, що «Інтелектуальна діяльність людини, її творчі здібності – усе це живе завдяки емоції інтересу й спрямовується інтересом. Щоб дитина могла виявити уяву й творчий підхід у якійсь галузі знань, вона має бути захоплена цим предметом,

бажати проникнути в його суть. Тільки тоді навчання стає для дитини хвилюючою пригодою. Але все це можливо лише в тому випадку, якщо ми заохочуємо будь-який прояв інтересу нашої дитини» [7, с. 60].

На основі узагальнення досліджень, присвячених проблемі формування пізнавального інтересу [1, с. 5; 10, с. 28], констатуємо, що інтерес в усіх його видах і на всіх етапах розвитку характеризується трьома обов'язковими моментами: 1) позитивними емоціями у ставленні до діяльності; 2) наявністю пізнавальної сторони цих емоцій; 3) наявністю безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності. Пізнавальний інтерес може бути зумовлений змістом навчального матеріалу, діяльністю учнів на уроці, стосунками між учителем й учнями. Він формується завдяки розкриттю практичної значущості знань, цікавому викладу матеріалу, створенню проблемних ситуацій на уроці, ефекту здивування, парадоксу, використанню навчальної дискусії, пізнавальних ігор.

Як засвідчують проведені спостереження, учні проявляють активність і зацікавленість у ситуаціях, обумовлених змістом діяльності, її емоційною насиченістю. Вони легко включаються в нові види діяльності, проте в разі постановки завдань, що потребують праці, докладання зусиль, відразу втрачають інтерес. Водночас процес формування в молодших школярів умінь писемного мовлення, зокрема графічних навичок, орфографічної грамотності, потребує і фізичного напруження, і тривалих, багаторазових тренувань. Почасти це викликає в дітей стомлюваність і зниження навчально-пізнавальної активності.

Вагому роль за цих умов відіграє *зміст навчального матеріалу*, його практична значущість, зв'язок із життям, з особистим досвідом й уподобаннями учнів. Науковці й учителі суголосні в тому, що зміст дидактичного матеріалу має бути цікавим, викликати позитивні емоції, задовольняти допитливість дітей та породжувати бажання долати труднощі, які виникають у процесі виконання завдань. Здебільшого це зумовлено особливостями сприймання й пам'яті молодших школярів. Захопливий, емоційно насичений матеріал, який, за умови відповідного вибору методики роботи, дотримання принципів системності, наочності, виконує низку педагогічних функцій: активізує увагу учнів, підвищує емоційний тонус навчально-пізнавальної діяльності, стимулює когнітивні процеси, слугує опорою емоційної пам'яті, знижує напругу, зокрема від фізичних зусиль під час письма.

Ефективне засвоєння знань передбачає таку організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. Це забезпечується, як вже зазначалося, такими факторами як цікавість, емоційна насиченість матеріалу, а також його особистісною значущістю / цінністю, доступністю та посиленістю;

тобто процес навчання має бути сконструйований із максимальним наближенням до запитів і можливостей сучасних дітей, а диференціація навчальних завдань дасть змогу залучити до роботи всіх школярів незалежно від їхнього рівня успішності.

Неабияку роль в активізації навчально-пізнавальної діяльності відіграє *варіативність методів навчання та форм організації роботи* (індивідуальної, парної, групової, колективної). Зміна різних видів робіт на уроці обумовлюється конкретною метою й завданнями, відповідає психологічним особливостям сучасних учнів, є дієвим способом попередження стомлюваності й збереження їхньої працездатності.

Слід зазначити, що цілеспрямоване управління навчально-пізнавальною діяльністю буде ефективним за умови впровадження й *ознайомлення* молодших школярів з *еталонними вимірниками якості знань* як орієнтирами досягнення прогнозованих результатів навчання. Учитель має допомогти побачити учням перспективу розвитку їхніх навчальних досягнень, спрогнозувати навчальну діяльність до наступних результатів, як наслідок – спонукати до вироблення нових пізнавальних потреб, мотивів. Через регульоване управління навчально-пізнавальною діяльністю, систематичний контроль навчальних досягнень для виявлення прогалин та своєчасного їх усунення, спрямування діяльності здобувачів у русло формування навички «навчитися вчитись», педагог поступово розвиває в них здатність до активного пізнання, кінцевою метою якого є процес самоконтролю за навчальною діяльністю.

Дієвим стимулом активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів є *позитивне підкріплення успіху*. Невдачі у навчанні, страх перед критикою, засудження пригнічують учнів, викликають у них гальмівні процеси, уповільнюють темп навчально-пізнавальної діяльності, знижують активність та працездатність нервової системи, інтерес до предмета. Натомість створення низки ситуацій, в яких учні досягають хороших результатів у навчанні, слова похвали й заохочення від вчителя, підтримка й визнання однокласників, переживання емоційного підйому – все це веде до виникнення у них почуття впевненості у своїх силах і легкості процесу навчання.

Вплив особистості вихователя на юну душу має таку виховну силу, яку неможливо замінити ні посібниками або підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і похвал.

К. Ушинський

Переживання ситуації успіху, особливо дітьми, які не демонстрували високих досягнень, стимулює інтерес до навчання, нівелює їхню інтелектуальну пасивність, готує до переборення труднощів, мотивує на покращення навчальних результатів.

Важливим чинником формування

пізнавального інтересу учнів є *особистість вчителя*, котрий організовує навчально-пізнавальну діяльність школярів, керує її розвитком. Погоджуємося з Т. Головань у тому, що зацікавленість учителя, емоційність викладу ним навчального матеріалу, ораторська обдарованість педагога, уміння організувати диференційоване навчання – є важливими умовами розвитку пізнавального інтересу у школярів. Учитель має не тільки створювати умови для засвоєння учнями певної системи знань, але й навчати прийомів їх застосування й пошуку. Тільки тоді можливий перехід від одного етапу розвитку пізнавального інтересу до іншого [5]. Атмосфера співробітництва і взаємопідтримки на уроці, доброзичливість, педагогічний оптимізм, віра вчителя в пізнавальні можливості своїх учнів підбадьорює їх, спонукає працювати максимально ефективно. Особистий успіх у навчанні, підкріплений заохоченням учителя, радісні переживання, пов'язані з оволодінням знаннями, засвоєння нових, більш удосконалених способів навчання – все це стимулює пізнавальну активність молодших школярів і загалом позитивно позначається на їхній навчально-пізнавальній діяльності.

На нашу думку, зазначені педагогічні умови є необхідними й достатніми для створення середовища, в якому на основі цілеспрямованого управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів має відбуватися оволодіння мовними знаннями, здійснюватися розвиток їхніх мовленнєвих умінь, зокрема й умінь писемного мовлення, формуватися пізнавальна самостійність. Водночас вважаємо за доцільне з-поміж цих педагогічних умов виокремити мотивацію навчальної діяльності, оскільки вбачаємо її домінантною та інтегруючою щодо інших, позаяк вона реалізується всіма розглянутими вище умовами.

Список використаних джерел

- [1] Автомонов П.П., Автомонова О.О. Оптимальна технологія навчання : метод. посіб. для керівників загальноосвітніх установ, учителів, студентів: Узагальнений досвід кращих учителів-новаторів України К. : КМІУВ ім. Б. Грінченка, 1996. 72 с.
- [2] Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : монографія. К. : Віпол, 1998. 200 с.
- [3] Бондар С.П. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2011. Випуск 26. С. 184–189.
- [4] Гевко О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках у загальноосвітній школі. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. Випуск 29. С. 50–57. URL: [8.pdf \(dspu.edu.ua\)](http://8.pdf(dspu.edu.ua)).
- [5] Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2004. № 6. С. 15–18.

- [6] Ігнатенко М.Я. Методологічні та методичні основи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів старших класів при вивченні математики : Автореф. дис. ... д. пед. н. К., 1997. 48 с.
- [7] Калошин В. Як розвивати інтерес дитини? *Початкова школа*. 2012. № 7. С. 59–60.
- [8] Кух А.М. Оптимізація навчально-пізнавальної діяльності учнів з фізики на основі рівневих завдань еталонного характеру при використанні ЕОМ : Автореф. дис. ... к. пед. н. К., 1998. 16 с.
- [9] Лещук С.О. Деякі психолого-педагогічні аспекти активізації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова* : збірник наукових праць. Серія 1: Фізико-математичні науки. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2004. Вип. 1. С. 9–15.
- [10] Лещук С.О. Навчально-інформаційне середовище як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів старшої школи у процесі навчання інформатики. Дис. ... к. пед. н. К., 2006. 165 с.
- [11] Лещук С.О. Навчально-пізнавальна діяльність учнів як об'єкт теоретичних досліджень. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2005. № 5. С. 185–189.
- [12] Лозова В.І. Пізнавальна активність. *Енциклопедія освіти*. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 678–680.
- [13] Машбиць Ю.І. Психологічні основи управління навчальною діяльністю. К. : Вища школа, 1987. 224 с.
- [14] Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 93. Кіровоград : КДПУ, 2011. С. 111–115.
- [15] Опачко М.В. Психологічні особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2011. Випуск 22. С. 101–104.
- [16] Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Абрис, 1997. 416 с.

4. Методичні орієнтири щодо організації навчання писемного мовлення молодших школярів

Управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання письма передбачає не лише формування технічних навичок, а насамперед – розвиток пізнавальної самостійності, здатності дітей самостійно мислити, ставити запитання, шукати відповіді, осмислювати власний досвід і виражати його через слово. Саме тому добір, структурування мовного матеріалу, формулювання завдань та їх диференціація мають бути спрямовані на створення умов для усвідомленого, особистісно значущого письма як інструменту пізнання світу й себе.

Писемне мовлення – це не лише засіб фіксації думки, а форма внутрішнього діалогу, спосіб осмислення подій, почуттів, знань. Через письмо учні вчаться будувати зв'язки між явищами, формулювати позицію, розвивати критичне мислення. Завдання вчителя – не просто навчити писати правильно, а створити умови, за яких письмо стає пізнавальною дією.

На уроках української мови необхідно забезпечити таку організацію освітнього процесу, яка підтримує інтелектуальну активність, емоційну залученість і навчальну самостійність учнів.

Саме таке письмо – вмотивоване, адресне, змістовне – і має стати метою методичного добору мовного матеріалу. Тексти, слова, граматичні конструкції, які пропонуються молодшим школярам, повинні не лише відповідати віковим особливостям, а й відкривати простір для мислення, вибору, самовираження. У цьому контексті мовний матеріал – не просто засіб навчання, а інструмент розвитку пізнавальної активності, мовленнєвої самостійності та внутрішньої свободи учнів.

Щоб організація навчання письма справді сприяла розвитку пізнавальної самостійності, внутрішньої мотивації та мовленнєвої активності учнів молодшого шкільного віку, необхідно спиратися на чітко окреслені методичні принципи. Вони визначають не лише зміст і форму письмових завдань, а й характер взаємодії між учителем і дітьми, логіку побудови освітнього процесу, способи підтримки індивідуального поступу кожного учня. Розглянемо ключові принципи, які забезпечують ефективну організацію навчання писемного мовлення в початковій школі.

Потрібно постійно пам'ятати, що слід передати учню не лише ті чи інші знання, а й розвинути в ньому бажання і здатність самостійно, без учителя добувати нові знання. Ця здатність ... повинна залишитися з учнем і тоді, коли вчитель його залишить, і дати учневі засіб добувати корисні знання не лише з книг, а й із предметів навколо нього, із життєвих подій, з історії власної його душі. Маючи таку розумову силу, що добуває повсюди корисну їжу, людина буде вчитися все життя...

К. Ушинський

Принципи організації навчання писемного мовлення учнів

Ефективна організація процесу навчання писемного мовлення в початковій школі ґрунтується на принципах, які забезпечують не лише засвоєння мовних знань, а й розвиток пізнавальної самостійності, внутрішньої мотивації, здатності до рефлексії й творчого самовираження. Ці принципи формують структуру освітнього процесу, визначають характер взаємодії між учителем і учнями, а також способи підтримки індивідуального поступу кожної дитини.

Одним із ключових є принцип *комунікативної спрямованості письма*. Він передбачає, що кожне письмове завдання має бути змістовно й емоційно пов'язане з реальним або уявним адресатом. Дитина повинна розуміти, для кого і з якою метою вона пише: звертається, розповідає, ділиться, переконує. Така орієнтація формує мовленнєву мету, активізує вибір стилю, тону, мовних засобів, сприяє усвідомленому письму. Завдання, які мають комунікативну природу – лист, повідомлення, звернення, відгук – пробуджують внутрішню мотивацію, перетворюють письмо на засіб діалогу з іншими й із собою.

У процесі навчання писемне й усне мовлення учнів розвиваються в єдності та взаємно доповнюють одне одного. Навчаючись писемному мовленню, школярі оволодівають навичками читання й письма, засвоюють граматичні й орфографічні правила. Принцип *цілісності мовленнєвої діяльності* передбачає органічне поєднання письма з іншими видами мовленнєвої активності – слуханням, говорінням, читанням. Письмо не розглядається як окрема ізольована навичка, а розвивається в контексті спілкування, осмислення текстів, обговорення почутого й прочитаного. Такий підхід формує цілісну мовленнєву компетентність і забезпечує функційність письма.

Ми хочемо, щоб учні навчалися, і все ж дуже мало навчаємо їх учінню. Розраховуємо на те, щоб учні вирішували проблеми, і майже не знайомимо їх із цими процесами. Вимагаємо запам'ятати значні за обсягом матеріали і не говоримо про вміння запам'ятовувати.

Д. Норман

Принцип *поступовості й поетапності* реалізується через логічну послідовність навчальних дій: від формування графічних навичок – до створення зв'язних письмових висловлювань. Кожен етап має бути змістовно наповненим, методично обґрунтованим і спрямованим на розвиток самостійності. Важливо, щоб учні не просто виконували завдання, а розуміли їх мету, бачили результат і відчували власний поступ.

Принцип *особистісної залученості* передбачає створення умов, за яких письмо стає значущим для дітей. Теми, ситуації, адресати письма мають бути емоційно близькими, викликати інтерес, спонукати до роздумів. Такий підхід формує внутрішню мотивацію, перетворює письмо на засіб самовираження й

осмислення досвіду. Доцільно пропонувати завдання, що торкаються особистих переживань, родинних історій, улюблених занять, мрій, фантазій. Саме такий зміст активізує емоційну пам'ять, пробуджує потребу висловитися, формує позитивне ставлення до письма як до особистісно значущої дії.

Принцип *варіативності й вибору* реалізується через можливість молодших школярів обирати тему, жанр, обсяг, форму письмового висловлювання. Це сприяє розвитку мовленнєвої самостійності, відповідальності за власне висловлювання, формуванню авторської позиції. Учитель у цьому процесі виступає не контролером, а фасилітатором – тим, хто підтримує, надихає, допомагає структурувати думку.

Принцип *рефлексійності* передбачає включення в навчальний процес етапів осмислення написаного: обговорення, редагування, самооцінювання. Це формує в учнів здатність аналізувати власне письмо, бачити його сильні й слабкі сторони, прагнути до вдосконалення.

Принцип *педагогічної підтримки й довіри* є основою емоційно безпечного середовища, у якому діти не бояться помилятися, експериментувати, висловлювати власні думки. Визнання зусиль, доброзичливий зворотний зв'язок, ситуації успіху – усе це створює атмосферу, в якій письмо стає не обов'язком, а потребою.

Оптимізація обсягу й рівня складності навчальних завдань

Ефективне формування писемного мовлення молодших школярів потребує ретельно спроектованих навчальних завдань, які відповідають змістовим, кількісним і структурним параметрам. Надмірний обсяг, перевантаження новими мовними одиницями або складна синтаксична структура можуть призвести до зниження пізнавальної активності, втрати мотивації та емоційного виснаження учнів. Тому важливо дотримуватися принципу оптимальності щодо змісту, обсягу й рівня складності письмових завдань.

Насамперед завдання мають бути доступними для сприймання та осмислення. Слова, речення й тексти повинні відповідати мовленнєвому досвіду учнів, рівню їхнього розвитку й віковим особливостям. Варто уникати надмірної абстрактності, складної термінології, незрозумілих граматичних конструкцій. Методисти наголошують, що в молодших школярів лише починають формуватися вміння, необхідні для роботи з навчально-науковими текстами, тому використання цього підстилю має бути обмеженим.

У процесі добору текстів для списування, диктантів, переказів важливо враховувати не лише їх мовну правильність, а й змістову привабливість. Тексти мають містити близькі дітям факти, емоційно забарвлені ситуації, елементи роздумів, що спонукають до співпереживання й бажання висловитися. Письмо

має сприйматися не як перевірка, а як засіб самовираження, тому завдання мають «відкриватися» учням, а не закривати їх у межах незрозумілих формулювань.

З огляду на особливості сприймання та обсяг короткочасної пам'яті молодших школярів, доцільно звертати увагу на довжину речень у навчальних текстах. Саме вона значною мірою визначає складність матеріалу для списування, диктанту, переказу. Усвідомлення зв'язку між сприйнятими словами можливе тоді, коли вони одночасно знаходяться в короткочасній пам'яті, тому оптимальними з цієї точки зору є речення, довжина яких не перевищує можливостей цього виду пам'яті. Вважається, що цей обсяг становить 7 ± 2 слова.

Ще одним важливим критерієм є оптимальний обсяг письма в межах одного уроку. Надто великі за обсягом завдання можуть спричинити втому, зниження темпу роботи, втрату інтересу. Доцільно пропонувати завдання, які учні можуть виконати за один підхід, але які водночас дають змогу їм проявити себе, висловити думку, створити завершене висловлювання. Обсяг має бути гнучким залежно від теми, типу тексту, рівня підготовки школярів.

У 1 класі під час навчання грамоти рекомендовано дотримуватися таких орієнтовних обсягів:

- підготовчий (добуквений) період – учні мають писати до 5 рядків;
- основний (буквений): на початковому етапі – до 6 рядків, далі – до 8, згодом – до 10 рядків;
- період удосконалення (післябуквений) учні мають писати не більше 12 рядків за урок.

Каліграфічні хвилинки є важливим елементом організації письмової діяльності в початковій школі. Вони сприяють формуванню графічних навичок, розвитку зорово-моторної координації, уваги, акуратності, а також налаштуванню учнів на робочий ритм уроку. Цей вид роботи виконує тренувальну функцію, забезпечуючи поступове вдосконалення техніки письма, формування навичок самоконтролю та дотримання каліграфічних норм.

Починаючи з 2 класу, доцільно проводити каліграфічні хвилинки на початку кожного уроку української мови. Вони можуть мати різну спрямованість: від вправлення в написанні окремих елементів букв до тренування в написанні слів і словосполучень. Важливо забезпечити короткотривалість каліграфічної хвилинки, її чітку мету та поступове ускладнення змісту. Завдання можуть бути як однаковими для всього класу, так і диференційованими з урахуванням індивідуальних особливостей письма кожної дитини (темпу, точності, рівня сформованості графічних навичок). Для

здійснення диференційованого підходу до вдосконалення графічних навичок і підготовки індивідуальних матеріалів, призначених допомогти окремим учням попрактикуватися в написанні літер, слів або словосполучень, що викликають труднощі, вчитель може скористатися вже наявними методичними розробками [1], або ресурсами, що генерують подібні завдання [7]. Каліграфічні хвилинки – ефективний вид роботи, коли вони мають чітку мету й методичне обґрунтування. Завдання для вдосконалення графічних навичок можуть бути змістовно пов'язані з темою уроку, сприяти актуалізації знань, налаштуванню на навчальну діяльність.

На вправлення у зразковому каліграфічному написанні пропонується відводити:

2 клас – до 2-х рядків;

3 клас – до 3-х рядків;

4 клас – до 5 рядків.

Списування – важливий вид роботи для формування графічних навичок, закріплення орфографічних умінь, розвитку зорової пам'яті та уваги. У процесі списування учні навчаються точно відтворювати графічні образи букв, їх з'єднання, дотримуватися правил оформлення письмового тексту, контролювати власні дії. Цей вид роботи також виконує тренувальну функцію, забезпечуючи автоматизацію письма та поступове формування навичок самоконтролю. Тексти потрібно добирати відповідно до вікових можливостей молодших школярів, поступово збільшуючи обсяг і складність мовного матеріалу.

У 1 класі практикується просте списування букв, складів, простих слів, а також списування речень, невеликих текстів зі зразків (рукописного / друкованого). У 2 класі діти списують короткі речення, невеликі (прозові й віршовані) тексти, звертаючи увагу на орфографічну правильність та пунктуацію. Доцільним є вибіркоче списування (наприклад, списування слів, що містять певні орфограми, належать до певних частин мови тощо). У 3–4 класах для цього виду роботи пропонуються невеликі за обсягом тексти з підручника / дошки. А також проводиться творче списування з додаванням учнями власних елементів, як-то: доповнення прикметниками, короткими описами, зміною кінцівки тощо.

Рекомендовані обсяги текстів для списування / диктантів такі:

1 клас – 20–30 слів;

2 клас – 30–50 слів;

3 клас – 50–70 слів;

4 клас – 70–90 слів.

У період навчання грамоти важливо поступово привчати першокласників до списування по складах, а не по буквах. Згодом слід переходити до запам'ятовування й запису цілих слів, словосполучень і речень. Такий підхід сприяє розвитку мовної пам'яті, формує навички цілісного сприймання тексту й забезпечує осмисленість письмової діяльності. Сприятимуть цьому зорові диктанти, письмо з пам'яті. Для вдосконалення навичок письма списування слід практикувати регулярно, супроводжуючи настановами на охайне виконання роботи, заохочуючи учнів до старанності, нагадуючи про важливість самоперевірки (промовляти слова по складах, звіряти їх зі зразком на дошці / картці / слайді / у підручнику / зошиті). Для урізноманітнення процесу навчання необхідно проводити різні види списування (просте, вибіркове, творче), добирати матеріал, який цікавий та емоційно привабливий для дітей. Корисними для вчителя можуть бути ресурси, що дають змогу генерувати тексти для списування, доповнювати їх граматичними або завданнями творчого характеру [6]. Важливим етапом у проведенні списування є зворотний зв'язок: обговорення з молодшими школярами їхніх досягнень і помилок, заохочення, окреслення кроків подальшого вдосконалення.

Переказ є важливою формою роботи, що сприяє розвитку навичок осмисленого письма, формуванню умінь зв'язного мовлення, активізації пам'яті та мислення. У процесі написання переказу учні навчаються встановлювати логічні зв'язки між частинами тексту, добирати мовні засоби відповідно до змісту, дотримуватися послідовності викладу. Цей вид діяльності неабияк сприяє розвитку мовленнєвої самостійності. Рекомендовані обсяги текстів для переказів такі:

- 2 клас – 40–50 слів;
- 3 клас – 50–70 слів;
- 4 клас – 70–100 слів.

Твір як форма письмової роботи сприяє розвитку мовленнєвої самостійності учнів, формуванню вмінь зв'язно, логічно, емоційно забарвлено висловлювати думки. Робота над твором передбачає попереднє осмислення теми, змісту, планування структури висловлювання, добір мовних засобів відповідно до комунікативного завдання. Цей вид діяльності активізує уяву, стимулює рефлексію, розвиває навички побудови тексту, що має завершену композицію. Методично важливо забезпечити поступове ускладнення змісту творів, варіативність тематики, опору на життєвий досвід молодших школярів. Рекомендовані обсяги учнівських творів такі:

- 2 клас – близько 40 слів;
- 3 клас – близько 60 слів;
- 4 клас – 60–80 слів.

Необхідною умовою є диференціація завдань за рівнем підготовки учнів. У кожному класі є діти з різним темпом роботи, мовленнєвим досвідом, рівнем сформованості навичок. Тому завдання мають бути варіативними: з можливістю вибору, адаптації, поступового ускладнення. Це дає можливість кожному учневі працювати у власному темпі, відчувати успіх і зберігати мотивацію.

Важливо також дотримуватися балансу між репродуктивними і продуктивними видами письма. Репродуктивні завдання (списування, диктанти, вправи на закріплення) формують технічну сторону письма, а продуктивні (створення власних висловлювань, міркувань, текстів) розвивають мовленнєву самостійність, творче мислення, здатність до рефлексії. Поступовий перехід від репродуктивного до продуктивного письма є запорукою формування повноцінної мовленнєвої компетентності.

Структурування мовного матеріалу для навчання письма

Структурування змісту навчання письма – це не лише упорядкування мовних одиниць, а методична стратегія, яка дає змогу молодшим школярам поступово, послідовно й усвідомлено опановувати писемне мовлення як інструмент пізнання, самовираження та комунікації. Для вчителя це означає добір й організацію завдань, що відповідають віковим особливостям, рівню сформованості навичок і пізнавальним потребам дітей молодшого шкільного віку.

Під час оволодіння технікою письма важливо забезпечити системність у засвоєнні графічних елементів, букв, поєднань букв, написання слів і речень. Така послідовність має враховувати моторний розвиток, зорово-моторну координацію та темп письма кожної дитини. Завдання мають бути диференційованими за рівнем складності, містити елементи повторення, автоматизації й варіативності. Доцільно поєднувати вправи на написання окремих букв із завданнями на їх включення у слова, речення, короткі тексти. Це сприяє формуванню не лише каліграфічних навичок, а й розуміння функційного призначення письма.

У процесі навчання учнів створювати письмові висловлювання, варто враховувати типи текстів, які пропонуються для письма. Як відомо, у початковій школі ми працюємо з такими основними типами: опис, розповідь, міркування, есе. Кожен із них виконує специфічну навчальну функцію і сприяє розвитку окремих компонентів мовленнєвої компетентності:

– опис – формує навички спостереження, точності, добору прикметників, порівнянь;

- розповідь – розвиває сюжетне мислення, логіку подій, часову послідовність;
- міркування – сприяє формуванню аргументації, вираженню власної позиції;
- есе – дає змогу учням осмислювати власний досвід, формулювати думки на основі особистих вражень, почуттів, спостережень.

Ознайомлення з есе як жанром письма в початковій школі має відбуватися поступово, через емоційно значущі теми, які близькі дитині: «Що для мене дружба», «Мій найщасливіший день», «Коли я відчуваю гордість». Вчитель може пропонувати опорні запитання, приклади, колективне обговорення, щоб допомогти учням структурувати думки, уникати стереотипних формулювань, розвивати індивідуальність письма. Зауважимо, що робота з різними типами висловлювань сприяє формуванню жанрової чутливості, що є основою для подальшого розвитку писемного мовлення здобувачів освіти.

Практичним підходом до структурування є робота з мовними рівнями: слово → словосполучення → речення → текст. Доцільно організовувати письмові завдання так, щоб кожен рівень логічно переходив у наступний. Наприклад, спочатку скласти словник прикметників до теми «Осінь», потім – словосполучення, далі – речення й завершити написанням опису осіннього дня. Така послідовність формує усвідомлене текстотворення, а також дає змогу диференціювати завдання.

Як відомо, розвиток писемного мовлення передбачає роботу над його рецептивним (сприймання письмового тексту через читання) та продуктивним (створення письмового висловлювання) аспектами [3; 8; 9]. Письмо як засіб комунікації потребує не лише технічного опанування графічної системи, навичок каліграфії та правопису – ці компоненти забезпечують лише формальний бік письма. Саме тому особливої уваги заслуговує інтеграція письма з іншими видами мовленнєвої діяльності: читанням, говорінням, слуханням.

Таке поєднання створює умови для формування цілісної мовленнєвої компетентності. Наприклад, після прочитання тексту учні можуть написати відгук, лист герою, продовження історії; після усного обговорення – створити письмове висловлювання на основі почутого. Важливо, щоб учитель не лише пропонував такі завдання, а й моделював мовленнєві ситуації, у яких письмо виконує комунікативну функцію, пов'язану з реальним досвідом молодших школярів. Це сприяє розвитку рефлексії, критичного мислення, творчого самовираження і внутрішньої мотивації до письма.

Завдяки чітко організованій навчально-пізнавальній діяльності під час навчання письма учні поступово опановують навички текстотворення, розвивають навчальну самостійність і здатність до вираження власних думок у письмовій формі.

Диференціація завдань для письма

У сучасному освітньому процесі диференціація письмових завдань і мовного матеріалу є не лише методичним прийомом, а ключовою умовою реалізації особистісно орієнтованого навчання. Вона дає змогу враховувати різнорівневу підготовку учнів, темпи їхнього розвитку, індивідуальні особливості мислення, мовлення, емоційної сфери. Завдання вчителя – створити умови, за яких кожна дитина зможе працювати відповідно до своїх можливостей, поступово розвиваючи навички письма, навчальну самостійність і внутрішню мотивацію.

Бажання пізнавати світ – це природне бажання дитини, яке ми легко і швидко вбиваємо неприродними умовами організації діяльності, бо робимо їх зручними учителю-дилетанту, вкрай ігноруючи потреби самого учня. Якщо останній буде почувати себе захищеним і за ним буде узаконене право на рівень діяльності, оптимальний саме для нього, якщо учень буде позбавлений страху (перед оцінкою, вчителем і т.д.), а вчитель буде сприйматися не як контролер і наглядач – саме тоді ми будемо мати безцінні виховні ефекти.

М. Солдатенко

Диференціація передбачає гнучке моделювання завдань для письма відповідно до рівня сформованості навичок, темпу роботи, інтересів і потреб учнів. Важливо, щоб завдання не були уніфікованими, а відкривали простір для вибору: дитина має змогу обрати не лише обсяг, а й форму письмового висловлювання – опис, розповідь, діалог, міркування, есе. Такий підхід дає можливість враховувати як технічний рівень письма, так і емоційний стан, готовність до самовираження, потребу в підтримці чи самостійності.

Особливої уваги потребує формулювання інструкцій до письмових завдань. Для учнів із нижчим рівнем підготовки доцільно використовувати чіткі,

покрокові вказівки, що структурують процес письма, знижують тривожність і допомагають зосередитися на змісті. Для тих, хто демонструє більш високі рівні підготовки, пропонувати відкриті запити, що стимулюють самостійність, творчість, здатність до рефлексії. Водночас усі завдання мають бути комунікативно обумовленими: дитина повинна розуміти, для кого і з якою метою вона пише. Це може бути лист, повідомлення, звернення, розповідь для однокласників, текст для шкільного сайту – будь-яка форма, яка має реального або уявного адресата. Така спрямованість формує мовленнєву мету, активізує вибір стилю, тону, мовних засобів, розвиває здатність до усвідомленого письма.

Диференціація також охоплює можливість вибору теми, жанру, стилю письма. Дитина може самостійно визначити, про що писати, як писати, кому адресувати текст. Це формує внутрішню мотивацію, розвиває навчальну самостійність, сприяє формуванню авторської позиції. Важливо, щоб учитель підтримував цей вибір, допомагав структурувати думки, надихав, а не обмежував. Такий підхід не лише розкриває творчий потенціал дитини, а й формує відповідальність за власне висловлювання.

Окремої уваги потребує підтримка індивідуального темпу роботи. Деякі учні потребують більше часу на обдумування, інші – швидко формулюють думки. Завдання мають бути гнучкими, із можливістю завершити їх у кілька етапів, повернутися до тексту, доповнити, відредагувати. Це сприяє формуванню навичок самоконтролю, розвитку рефлексії, усвідомлення процесу письма як динамічного, відкритого до вдосконалення.

Диференціація завдань для письма й мовного матеріалу – це педагогіка поваги, яка визнає унікальність кожної дитини, створює умови для її розвитку, підтримує пізнавальну активність і формує позитивне ставлення до письма як до засобу самовираження.

Методичні стратегії подання письмових завдань у початкових класах

Подання письмових завдань у початкових класах слід розглядати як методично організований процес введення / оголошення, пояснення мети, мотивації учнів, структурування змісту завдання та його супровід на всіх етапах виконання. Такий підхід забезпечує не лише презентацію навчального матеріалу, а й створення умов для його осмислення, емоційного переживання, застосування в реальних або змодельованих комунікативних ситуаціях.

Ефективне подання письмових завдань у початковій школі є важливою складовою організації навчання писемного мовлення. Воно визначає рівень залучення учнів, якість засвоєння, мотивацію до письма, емоційне ставлення до мовленнєвої діяльності.

Однією з ефективних стратегій є використання візуальних опор і графічних організаторів, які допомагають учням структурувати думки, бачити логіку побудови висловлювання, орієнтуватися в тексті. До таких засобів належать схеми, таблиці, інтелект-карти, «дерева понять», лінійки розвитку думки. Вони сприяють формуванню навичок планування письма, розвитку візуальної пам'яті, активізації мислення. Використання візуальних моделей особливо важливе для учнів із наочно-образним типом мислення, а також для тих, хто потребує додаткової підтримки в організації процесу письма [5].

Доцільно впроваджувати підготовчі етапи / вправи перед письмом, які налаштовують учнів на тему, активізують словниковий запас, формують мотивацію. Це можуть бути усні обговорення, мовні ігри, читання коротких

текстів, аналіз прикладів, створення словникових полів, добір ключових слів і словосполучень. Такі вправи дають можливість школярам «зануритися» в тему, знайти потрібні мовні засоби, сформувати внутрішню готовність до письма. Підготовка до письма має бути змістовною, але не перевантаженою, підтримувати інтерес і знижувати тривожність.

Важливо інтегрувати письмо з іншими видами навчальної активності: читанням, слуханням, говорінням, образотворчим мистецтвом, музикою, дослідницькою діяльністю. Така інтеграція створює багатоканальне навчальне середовище, активізує емоції, уяву, асоціативне мислення. Наприклад, після прослуховування музичного твору учні можуть написати емоційний відгук; після перегляду картини – створити опис або власну історію; після читання – написати лист герою, продовження сюжету, відгук. Інтеграція письма з іншими навчальними предметами (інтегрованим курсом «Я досліджую світ», мистецтвом, математикою) дає змогу розширити зміст письмових завдань, зробити їх пізнавально насиченими й функційно значущими.

Методисти зауважують, що монотонне й одноманітне написання букв стомлює першокласників, не викликає в них інтересу, не активізує розумових і творчих здібностей [2, с. 12.]. Щоб увиразнити цю роботу, слід передусім створити емоційний стан, який відіграє неабияку роль у ході письма, тому вчитель мусить організувати роботу так, щоб учні мали змогу відчути радість від власного поступу.

Отож одним із важливих методичних завдань є організація ситуацій успіху, які формують позитивне ставлення до письма, підвищують самооцінку, мотивують до подальшої роботи. До таких форм належать публічне читання текстів, створення «класної газети», «письменницького портфоліо», обмін листами між учнями, участь у творчих конкурсах. Визнання зусиль, доброзичливий зворотний зв'язок, можливість представити результати письма – усе це сприяє формуванню емоційно безпечного середовища, у якому діти відчувають себе авторами й дослідниками.

Методичні стратегії подання письмових завдань мають бути гнучкими, варіативними, адаптованими до рівня підготовки учнів. Важливо враховувати темп роботи, потребу в підтримці, рівень сформованості навичок, мотиваційний стан. Завдання мають містити чіткі інструкції, опори для планування, можливість вибору теми, жанру, обсягу. Такий підхід забезпечує індивідуалізацію навчання, підтримує пізнавальну активність і сприяє розвитку писемного мовлення як складової мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Список використаних джерел

- [1] Будна Н.О, Головка З.Л. Українська мова 1–4 класи. Каліграфічні хвилинки в таблицях. Тернопіль, 2018.
- [2] Кучинський М. Формування навичок письма – одна з основних проблем початкової школи. *Початкова школа*. 2006. № 5. С. 10–13.
- [3] Литовський В.Ф. Становлення молодшого школяра як суб'єкта писемного мовлення (в умовах культурологічно орієнтованого навчання): Автореф. дис...к. психол. н. К., 2003. 20 с.
- [4] Ліпчевська І.Л. Візуалізація навчальної інформації: робота з науково-пізнавальним текстом у початковій школі. *Молодь і ринок*. 2023. № 9/207. С. 127–133. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.268469>.
- [5] Пономарьова К. Вивчення есе на уроках української мови в 3–4 класах. *Початкова школа*. 2016. № 11 (569). С. 34–35. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714174>.
- [6] Розвиток дитини. Генератор завдань «Списування». URL: <https://childdevelop.com.ua/generator/letters/spysuvannya.html>.
- [7] Розвиток дитини. Генератор прописів для дітей. URL: <https://childdevelop.com.ua/generator/letters/propisi.html#preview>.
- [8] McCartney S.J. Identity construction in elementary readers and writers. *Reading Research Quarterly*. 2001. № 2. P. 122–151. URL: <https://sci-hub.se/10.1598/RRQ.36.2.2>.
- [9] Wollman-Bonilla J.E. Can first-grade writers demonstrate audience awareness? *Reading Research Quarterly*. 2001. V. 36. № 2. P. 184–201. URL: <https://sci-hub.se/10.1598/RRQ.36.2.4>.

5. Практичне забезпечення управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання письма

Формування писемного мовлення молодших школярів є не лише дидактичним завданням, а й важливим чинником розвитку особистості. Письмо як вид мовленнєвої діяльності сприяє формуванню мислення, пам'яті, уваги, рефлексії й здатності до самовираження. Воно є інструментом соціальної взаємодії, засобом опанування знань і способом осмислення світу.

Сучасні учні – представники цифрового покоління – демонструють нові типи поведінки й мислення, зокрема кліпове сприймання інформації, знижену концентрацію уваги, потребу в емоційно насиченому, візуально привабливому навчальному середовищі [2; 5]. Їхня мотивація до навчання часто є ситуативною, залежною від особистої значущості завдань і стилю взаємодії з учителем.

У цьому контексті управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності учнів має ґрунтуватися на принципах активного залучення, емоційної включеності, створення ситуацій успіху та використання методичних прийомів, що стимулюють інтерес до письма. Дієве навчання потребує не лише передачі знань, а й організації діяльності, яка пробуджує внутрішню мотивацію, сприяє самостійності, творчості та пізнавальній активності молодших школярів.

У сучасному освітньому просторі, де діти щодня перебувають в інформаційному потоці, особливої ваги набуває створення таких умов навчання, які не просто передають знання, а викликають інтерес, активізують мислення, формують внутрішню мотивацію до пізнання. Практичне забезпечення управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі навчання письма має бути спрямоване на розвиток активної, емоційно включеної особистості, здатної не лише засвоювати мовний матеріал, а й осмислювати його й творчо застосовувати у власному мовленнєвому досвіді.

Одним із ключових завдань є створення умов для розвитку пізнавальної активності учнів через організацію освітнього середовища, яке стимулює допитливість, заохочує до дослідження мовних явищ, відкриває простір для запитань, гіпотез, відкриттів. Така активність не виникає стихійно, вона потребує педагогічного управління, продуманих методичних рішень, які враховують вікові особливості, інтереси, психоемоційний стан здобувачів освіти.

Навчання повинно приносити задоволення й викликати інтерес, бо тільки в такому разі дитина зберігає бажання вчитися.

К. Ушинський

Не менш важливим є формування мотивації до письма як виду мовленнєвої діяльності, що вимагає зусиль, концентрації, внутрішньої

готовності до самовираження. У сучасних умовах, коли письмо часто поступається місцем візуальним й аудіальним формам комунікації, завдання вчителя – повернути письму статус інструмента мислення, засобу впливу, творчості, самоствердження. Для цього необхідно використовувати прийоми, що пробуджують інтерес, пов'язують письмові завдання з життєвими ситуаціями, емоційним досвідом учнів.

Третім важливим завданням є забезпечення інтересу, емоційного залучення та самовираження учнів у процесі письма. Писемне мовлення має стати для дітей не лише навчальним обов'язком, а й способом розповісти про себе, поділитися думками, почуттями, переживаннями. Саме тому практичне забезпечення має включати методичні засоби, що апелюють до емоційної сфери молодших школярів, створюють атмосферу довіри, підтримки, співтворчості. У такому середовищі діти не бояться помилятися, прагнуть висловлюватися, добирають слова, що найточніше передають їхній внутрішній світ, і відчують себе почутими.

Мотиваційні прийоми

Мотивація до письма в сучасних умовах – це не лише бажання учня виконати завдання, а й внутрішній імпульс до самовираження, до створення власного тексту як смислової одиниці, що має значення для самого автора. У дітей цифрового покоління, які звикли до швидких реакцій, яскравих візуальних образів і миттєвого зворотного зв'язку [5], мотивація до письма потребує особливих педагогічних зусиль. Вона не виникає автоматично, а формується поступово: через створення ситуацій, у яких письмо стає не просто навчальним завданням, а засобом гри, пошуку, відкриття, емоційного переживання [4].

Письмо – найскладніший вид мовленнєвої діяльності. Формування навичок письма вимагає багаторазових монотонних повторів, посидючості, що не властиво сучасним дітям молодшого шкільного віку. Щоб мотивувати учнів до такого складного виду діяльності, рекомендуємо звернутися до їхнього емоційного досвіду, до потреби бути почутими і зрозумілими. Пропонуємо дітям два зразки письма, наприклад, тексти запрошень на святкування дня народження або короткі повідомлення. Одне із них написано охайно, красиво, а інше – недбало, нерозбірливо. І ставимо прості, але важливі запитання:

- *На який запис вам приємно дивитися, читати?*
- *Що говорить такий запис про того, хто його писав?*
- *Котрий з авторів виявив більше поваги до вас?*

У процесі міркування учні доходять висновку: красиве письмо – це їхня візитівка, це спосіб виявити повагу до того, хто читатиме. Коли ми акцентуємо на цьому з перших уроків, письмо перестає бути просто технічною навичкою,

воно набуває особистісного сенсу. Саме так формується внутрішня мотивація: не через примус, а через усвідомлення значущості. І тоді навіть наймонотонніші вправи набувають емоційного забарвлення: діти пишуть не тому що «треба», а тому, що хочуть, щоб їхнє письмо було зрозумілим для інших, щоб їх почули.

У добуквений період, коли учні опановують елементи майбутніх рукописних букв, особливо важливо наповнити цю роботу сенсом. Адже для дітей написання похилих ліній, овалів, заокруглень може здаватися механічним і нецікавим, якщо вони не розуміють, навіщо це потрібно. Саме тому завдання мають бути емоційно насиченими, пов'язаними з майбутнім результатом, із тим, що учні зможуть створювати власні красиві тексти, листи, повідомлення.

Рекомендуємо кілька фрагментів, як можна організувати таку роботу.

Учитель демонструє аркуш із красиво написаним рукописним шрифтом текстом.

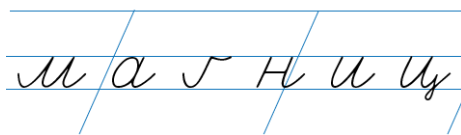
– Подивіться на цей аркуш. Чи подобається вам, як на ньому написано слова, букви? Усе, що написано красивими буквами, починається з простих ліній. І щоб колись ви могли писати так само красиво, треба спочатку навчитися писати правильно лінії. Сьогодні ми потренуємося писати похилі лінії – коротку й подовжену.

Або інший варіант:

Учитель демонструє на слайді або картці виучуваний графічний елемент й оголошує тему уроку:

– Сьогодні потренуємося писати короткі похилі лінії із заокругленням.

Далі пропонує розглянути ряд букв. Наприклад:

– Подивіться уважно на ці букви. Знайдіть у них і покажіть / обведіть елемент, який ми будемо вчитися писати.

У процесі споглядання й аналізу будови букв учні доходять висновку, що елемент, який опановується – коротка похила лінія із заокругленням – є у багатьох буквах. А отже, щоб букви були красивими, а письмо розбірливим, важливо навчитися гарно писати цей елемент.

Такі прийоми не лише активізують увагу, а й навіть найпростіші графічні вправи наповнюють сенсом, пов'язують з особистісною перспективою й таким чином формують внутрішню мотивацію: учні розуміють, що кожна лінія – це крок до майбутнього письма, до здатності висловити себе, створити щось власне.

Як засвідчують проведені спостереження, молодші школярі легко включаються в нові види діяльності, проте в разі постановки одноманітних завдань, що потребують праці, докладання зусиль, відразу втрачають інтерес. Зважаючи на те, що учні проявляють активність і зацікавленість у ситуаціях, обумовлених змістом навчальної діяльності, її емоційною привабливістю, нестандартністю, змагальним характером, важливо урізноманітнювати процес навчання ігровими завданнями, проектами й нестандартними заняттями [4, с. 108].

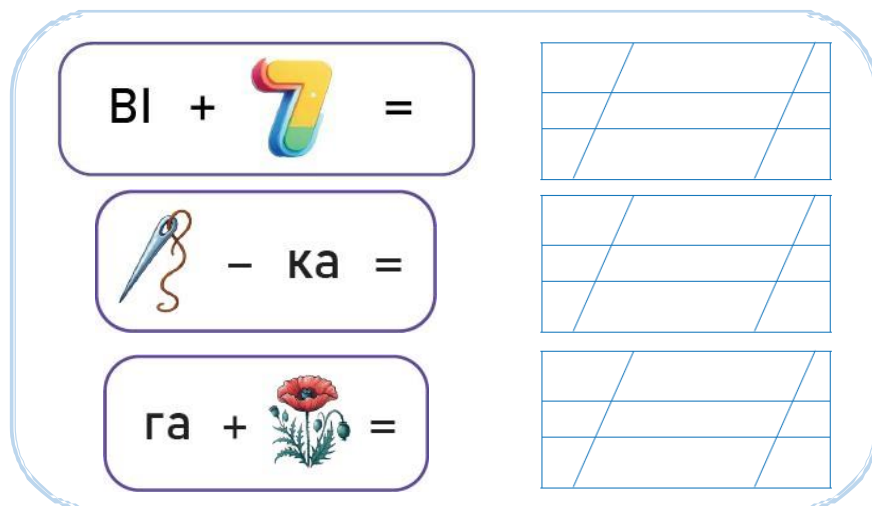
Одним із ефективних способів активізації навчально-пізнавальної діяльності є використання *мовних загадок, ребусів, анаграм*, які не лише розвивають мовне чуття, а й пробуджують інтерес до слова як об'єкта дослідження.

Наведений нижче фрагмент демонструє, як учитель може провести ознайомлення зі способами розв'язання ребусів.

– *Погляньте на малюнок. Ви помітили: наш робот чомусь замислився. Що за запис біля нього?! Таку мовну задачу називають ребус. Спробуємо допомогти роботу розв'язати цей ребус. Який склад записано першим? (Прогнозована відповідь: – Ві-).*

– *А що далі? (Прогнозована відповідь: Знак плюс і цифра сім).*

– *Отже, до записаного складу маємо додати слово «сім». Спробуйте швидко вимовити склад і відразу після нього слово «сім». Яке слово утворилося? (Прогнозована відповідь: Вісім). Запишіть його.*

Такі завдання сприяють формуванню орфографічної пильності, активізують увагу, пам'ять, логічне мислення, а головне – викликають у дітей бажання «розгадати», «знайти», «перевірити», тобто включають їх у пізнавальну гру.

Особливої популярності серед учнів набувають *квест-завдання*, що поєднують елементи пригоди, дослідження, командної взаємодії. Наприклад,

створення «мовного маршруту» з пошуком слів, речень, текстів, які приховані в класі або в навчальному матеріалі, дає змогу перетворити письмо на динамічну, емоційно насичену діяльність. У таких завданнях важливо, щоб кожен учень мав можливість проявити себе, зробити свій внесок у спільний результат, відчувати успіх.

Коли учні вже опанували грамоту й володіють базовими навичками письма, доцільно впроваджувати *довготривалі сюжетно-рольові проекти*, які поєднують гру, комунікацію та письмо. Прикладом такого проекту може бути «Пошта класу»: у класі встановлюється поштова скринька; чергові учні виконують ролі листонош; діти пишуть записки, листи, вітальні листівки, запрошення одне одному. Така діяльність не лише активізує писемне мовлення, а й формує емоційний зв'язок між учасниками, мотивацію до письма, сюжетне мислення. Учні пишуть не «для вчителя», а для реального адресата, що надає письму комунікативної значущості. Крім того, кожен лист – це маленька історія, що розгортається в межах щоденного класного життя, тобто елемент сторітелінгу, який дитина створює самостійно.

Мотиваційні прийоми мають бути не лише цікавими, а й смислово значущими для дітей. Тому доцільно пов'язувати письмові завдання з реальними життєвими ситуаціями, досвідом учнів, їхніми захопленнями, мріями. Наприклад, написання листа улюбленому герою, створення власного рецепта щастя, опис пригоди, яка могла б трапитися або трапилася – усе це активізує внутрішню мотивацію, пробуджує емоції, формує ставлення до письма як до засобу самовираження.

Розвиток прийомів навчальної роботи

Важливим аспектом управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках письма є використання алгоритмів, інструкцій, мовних моделей як способів навчання. Ці засоби забезпечують структурну опору для дітей, допомагають усвідомити послідовність дій, зрозуміти вимоги до письмового завдання, знизити рівень тривожності перед початком роботи. Алгоритми можуть бути представлені у вигляді поетапного плану, мовної схеми, переліку запитань, що спрямовують мислення. Інструкції – як письмові, так і усні – уточнюють очікуваний результат, формулюють критерії успішного виконання. Мовні моделі (зразки речень, початків, зв'язок між частинами тексту) сприяють формуванню мовленнєвої структури висловлювання, активізують словниковий запас, розширюють репертуар засобів вираження думки.

Застосування таких прийомів є особливо важливим на етапі формування навичок письма, коли учні ще не володіють достатнім рівнем самостійності. Вони не лише організують навчальну діяльність, а й поступово формують

внутрішні механізми планування, контролю, рефлексії – ті компоненти, що згодом забезпечують навчальну самостійність молодших школярів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що упровадження алгоритмів, інструкцій, мовних моделей можливе вже на етапі опанування грамоти. Ось фрагмент уроку, що демонструє ознайомлення з алгоритмом запису з пам'яті.

– Дотепер ми записували слова, речення зі зразка – рукописного або друкованого. А сьогодні ми навчимося писати з пам'яті. Це дуже важливе й корисне вміння. Коли ти вмієш писати з пам'яті, це означає, що твоя голова міцно тримає слова, речення, навіть цілі історії! Ти не чекаєш підказки – ти сам / сама знаєш, як і що писати. І чим більше ти тренуєшся, тим краще працює твоя пам'ять – вона стає твоєю суперсилою! Щоб вправно писати з пам'яті, потрібно виконати такі дії:

- уважно прочитати слово / речення очима;
- промовити вголос (разом із класом – для запам'ятовування);
- уявити те, про що будеш писати;
- заплющити очі й подумки повторити кожне слово;
- розплющити очі – записати в зошит;
- перевірити себе: прочитати написане, порівняти зі зразком.

Такий частотний вид роботи як списування речення спочатку координується педагогом на всіх етапах, а в подальшому, коли стає звичним для учнів, участь учителя мінімізується. І саме нагадування алгоритму цієї роботи є опорою для дітей.

– Пам'ятаєте, як правильно записувати речення? Нумо повторимо всі кроки на цьому шляху!

- читаємо речення, запам'ятовуємо зміст;
- визначаємо, скільки слів у реченні;
- пригадуємо правила запису речення (вживання великої букви, розділові знаки в кінці речення);
- записуємо речення;
- перевіряємо написане, зіставляємо його зі зразком.

Слід зауважити, що успішне використання алгоритмів та інструкцій потребує чіткого педагогічного супроводу: пояснення, демонстрації, поступового зняття опори. Учитель виступає не просто джерелом знань, а координатором дій, що формують у дітей навички організації письмової роботи.

Алгоритми, інструкції, мовні моделі – це не лише засоби навчальної підтримки, а й дієві дидактичні інструменти, що відкривають шлях до глибшого розуміння письма як процесу. Їх використання забезпечує поступовий перехід

від зовнішньої організації дій до внутрішньої. Молодші школярі навчаються не лише писати, а й організовувати письмову діяльність: планувати зміст, передбачати структуру, перевіряти правильність написаного. Саме така методична підтримка створює умови для формування навчальної самостійності як кінцевого результату початкового курсу української мови. Упровадження алгоритмів, інструкцій, мовних моделей як способів навчання дає змогу вчителю не просто передавати знання, а організовувати діяльність учнів так, щоб кожен крок був зрозумілим, доступним й осмисленим. Це забезпечує поступове формування й розвиток мовленнєвої компетентності, а також сприяє становленню самостійності та впевненості в письмі.

Формування навичок самоперевірки й самоконтролю

Управління розвитком навчально-пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти передбачає не лише організацію зовнішніх дій учнів, а й поступове формування внутрішніх механізмів контролю, планування, рефлексії. Важливими компонентами цього процесу є навички самоперевірки й самоконтролю, які в процесі письма набувають особливої ваги. Саме вони дають змогу дітям не просто виконати завдання, а усвідомити якість написаного, виявити помилки, скоригувати результат.

Формування навичок самоперевірки й самоконтролю потребує педагогічної стратегії, що передбачає поступовий перехід від зовнішньої допомоги до внутрішньої саморегуляції. Тому методисти не рекомендують учителю або дорослому одразу самостійно виправляти помилки [1, с. 8]. Натомість доцільно запропонувати дитині самостійно знайти й виправити неточність, активізуючи її увагу, пам'ять, знання правил. Наприклад:

– Ти припустився / припустилася помилки на правило (написання слів з апострофом / знаком м'якшення / правопису суфіксів тощо). Знайди й виправ її.

Або:

– Звір свій запис із текстом у підручнику / на дошці. Скількох і яких саме помилок ти припустився / припустилася?

Такі запитання не лише спонукають до дії, а й формують відповідальність за результат, навчають дітей бачити себе як авторів, здатних вдосконалювати власні тексти. У процесі письма навички самоперевірки й самоконтролю поступово інтегруються у структуру навчально-пізнавальної діяльності: учні не просто виконують завдання, а навчаються планувати дії, перевіряти їх правильність, оцінювати результат. Це сприяє розвитку мовленнєвої компетентності, навчальної самостійності і впевненості у власних силах. Формування навичок самоперевірки й самоконтролю є важливим кроком до розвитку рефлексійного мислення, яке дає можливість молодшим школярам осмислювати власну діяльність, її результати та труднощі.

Візуалізація навчального матеріалу

У сучасному освітньому середовищі візуалізація навчального матеріалу стає не просто допоміжним засобом, а необхідною умовою ефективного навчання письма. Особливо це актуально для учнів молодшого шкільного віку, які мислять образами, швидко реагують на графічні сигнали, краще сприймають інформацію, представлену у вигляді схем, моделей, кольорових позначок тощо. У дітей із кліповим мисленням, фрагментарним сприйманням і зниженою концентрацією уваги, візуалізація виконує роль опори, яка структурує знання, активізує пам'ять, сприяє розумінню й запам'ятовуванню.

Схеми, таблиці, моделі, опорні сигнали – це не просто графічні елементи, а інструменти мислення, які допомагають учням установлювати зв'язки між мовними одиницями, бачити логіку побудови висловлювання, орієнтуватися у структурі тексту. Наприклад, схема «будови речення» або «структури опису» дозволяє дитині не загубитися в мовному матеріалі, а впевнено рухатися від задуму до реалізації письмового висловлювання.

Склади речення за схемою й малюнками.

Доповни запис.

світлина = фотографія
робити світлини = _____ ?

Запиши сполучення слів.

пиріг із

Візуальні організатори мислення, такі як інтелект-карти, діаграми, «дерева понять», допомагають учням структурувати інформацію, виділяти головне, узагальнювати, порівнювати. Вони сприяють розвитку аналітичного мислення, формуванню навичок планування письмового висловлювання, створюють умови для самостійної роботи з текстом.

Особливу роль відіграє *кольорова диференціація мовного матеріалу*: виділення ключових слів, граматичних форм, типів речень за допомогою кольору, символів, графічних позначок. Це не лише полегшує сприйняття, а й

формує в учнів навички орієнтування в тексті, розвиває візуальну пам'ять, підвищує мотивацію до письма.

Візуалізація навчального матеріалу – це міст між абстрактним мовним змістом і конкретним дитячим сприйманням. Вона дозволяє зробити письмо доступним, зрозумілим, емоційно привабливим. Саме тому її слід розглядати як один із ключових методичних засобів стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів у процесі формування писемного мовлення.

Елементи ігрової педагогіки та сторітелінгу

Навчання письма в початковій школі не може бути ефективним без урахування вікової потреби дітей у грі, фантазії, сюжетності. Саме гра є природною формою діяльності молодших школярів, а сторітелінг – способом осмислення світу через історії, образи, емоції. В умовах цифрового середовища, де діти щодня занурені в потік візуальних і сюжетних повідомлень, використання елементів ігрової педагогіки та сторітелінгу в навчанні письма стає не лише бажаним, а й необхідним.

Ігрові форми навчання сприяють емоційному залученню, знижують тривожність, підвищують мотивацію, створюють атмосферу співтворчості. Наприклад, рольові ситуації, у яких учні виступають у ролі журналістів, детективів, мандрівників, дають можливість їм писати не просто текст, а повідомлення, яке має мету, адресата, емоційне забарвлення. Мовні ігри («Ланцюжки слів», «Мовні пастки», «Слова зі слова», «Письмові дуелі» і под.) активізують мовну інтуїцію, розвивають гнучкість мислення, формують навички побудови висловлювання.

У період навчання грамоти можна запропонувати

– ігри:

- «Збери слово» або «Словесні пазли» (зі запропонованих букв діти складають слово, записують у зошиті / на дошці);
- «Упізнай букву наосліп» (дитині зав'язують очі, пропонують помацати букви з цупкого картону, «шершавчики» тощо й назвати їх);
- «Буквоїд» або «Віднови слова» (потрібно відновити й записати слова, у яких пропущено склади);
- «Лабіринт букв» або «Буквений детектив» (знайти потрібні букви для складання й запису заданих слів (назв малюнків, відгадок до загадок тощо));
- «Ланцюжок» (утворити ланцюжки до слів, дописуючи до останнього складу поданого слова ще один або кілька складів, щоб утворилося нове слово: наприклад: вихідне слово

мова □ мовазапискасалопата.

Гра може бути командною);

– *майстер-клас* «Письмо на асфальті» (діти крейдою пишуть букви на асфальті, коментують свою роботу);

– *проекти*:

- «Моя улюблена буква» (дитина малює улюблену букву, записує слова з нею, розповідає про цю букву, пояснює свій вибір);
- «Дивовижні букви» (пропонується незвично оформити вже відому букву: намалювати схожою на якийсь предмет, тварину, прикрасити природними матеріалами, аплікацією тощо; розказати про свій проект у класі, поділитися враженнями, який із проектів однокласників особливо сподобався, поцікавитися в автора, як його виконував).

У наступних класах ігри й мовний матеріал, на основі якого вони організовуються, ускладнюються. Зростає частка *проектів, творчих завдань*, як-то: створення книжок-складанок (лепорелло), коміксів, складання й запис питань до інтерв'ю, написання сценаріїв до презентації улюбленої книжки тощо.

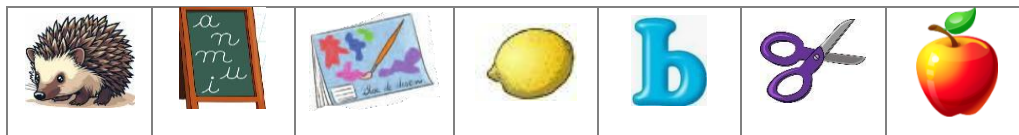
Спостереження показали, що особливо популярні серед учнів *квест-завдання*, що поєднують елементи пригоди, дослідження, командної взаємодії. Зазвичай вони містять низку завдань, націлених на удосконалення правописних умінь, граматичного ладу мовлення, критичного мислення учнів, навичок групової / командної роботи, стимулюють мотивацію навчальної діяльності.

Квест (від англ. *quest* – пошук) – гра-змагання, основою якої є послідовне виконання завдань. Квест проводиться за таким алгоритмом:

- учні об'єднуються в команди;
- оголошуються правила й мета гри;
- кожна команда отримує маршрутний лист, у якому зазначені пункти / зупинки маршруту та будуть вказуватися бали за виконання завдань;
- у кожному пункті / на зупинці консультант (учитель або старший учень) дає завдання, контролює його виконання та вказує бали в маршрутному листі;
- виграє команда, котра першою проходить маршрут / набирає більшу кількість балів.

Для просування команд по маршруту пропонуються завдання, в яких зашифровані пункти / зупинки. Наприклад:

За першими літерами слів – назв малюнків розшифруйте й запишіть слово. Знайдіть це місце у школі. Отримайте конверт із наступним завданням.

--	--	--	--	--	--	--

Залежно від тематики кожної зупинки учням пропонуються відповідні завдання, після виконання яких вони отримують бали (наприклад, 1 бал за 1 правильну відповідь). Завдання можуть бути такі:

1. Назва якої пташки містить 40 «а»? (сорока)
2. Чим закінчується вечір і починається ранок? (буквою еР)
3. Яке слово об'єднує 33 букви? (алфавіт)
4. Які 100 приголосних можуть зупинити рух автомобіля? (100 «п» Ъстоп)
5. Як із буряка зробити великий дощ? (буряк – к Ъ буря)
6. Що потрібно зробити, щоб майка полетіла? (майка – чайка)

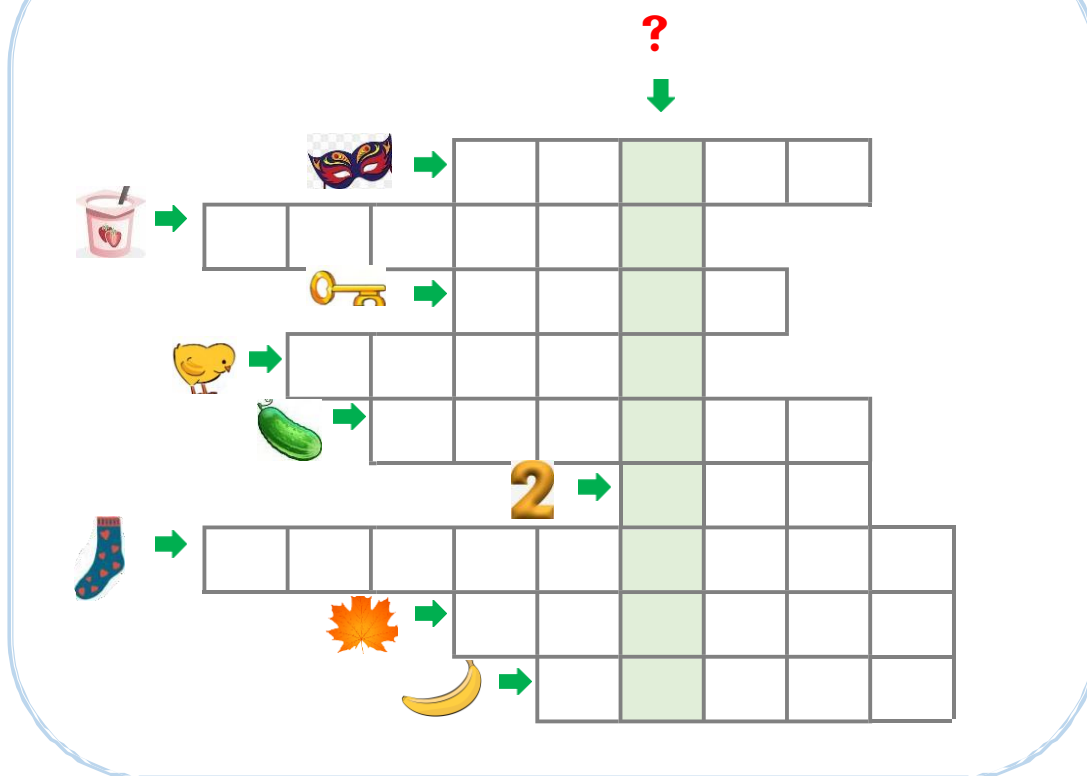
Із наведеного слова складіть якомога більше нових слів.

1 слово – 1 бал. Час виконання – 1 хвилина.

МИЛОЗВУЧНІСТЬ

Варіанти відповіді: мило, злість, осінь, ніч, ніс, міль, лінь, тінь, мить, сім, сіль, лом, сич, сить, літо.

Розв'яжіть кросворд – дізнайтеся зашифроване слово.

У таких завданнях важливо, щоб кожен учень мав можливість проявити себе, сприяти досягненню спільного результату, відчути успіх.

Сторітелінг як метод навчання письма відкриває перед молодшими школярами можливість створити власну історію, в якій кожен із них – головний герой, автор і дослідник. Це можуть бути щоденники, листи, казки, фантастичні пригоди, які не лише розвивають писемне мовлення, а й формують емоційний інтелект, здатність до рефлексії, співпереживання. Важливо, щоб учні мали можливість вільно обирати тему, стиль, жанр, а вчитель – підтримував, надихав, допомагав структурувати думку.

Однією з форм реалізації сторітелінгу в початковій школі може стати довготривалий проєкт «Історії нашого класу». Його суть полягає в тому, що діти упродовж навчального року пишуть розповіді, есе, замальовки про події з власного життя, шкільні пригоди, цікаві спостереження, мрії, фантазії. Ці тексти поступово збираються, редагуються, оформлюються як книжка-збірка, яка стає не лише результатом навчальної діяльності, а й цінним емоційним артефактом класного життя. Такий проєкт формує у дітей відчуття авторства, відповідальності, гордості за власний текст, сприяє розвитку мовленнєвої самостійності, навичок редагування, презентації. А головне – він створює

спільний простір історій, у якому кожен голос звучить важливо, щиро, посправжньому.

Ігрова педагогіка та сторітелінг є дієвими методичними інструментами у процесі формування писемного мовлення молодших школярів. Їх упровадження сприяє підвищенню навчальної мотивації, активізації навчально-пізнавальної діяльності, формуванню в дітей позитивного ставлення до письма. Завдяки сюжетному моделюванню та рольовим елементам письмова діяльність набуває для них особистісного змісту, забезпечує умови для розвитку самостійності, креативного мислення та емоційної залученості учнів у навчальний процес.

Методичні засоби стимулювання навчально-пізнавальної активності, як от мотиваційні прийоми, візуалізація, ігрові форми та сторітелінг, набувають реальної педагогічної сили лише за умови їх усвідомленого, цілеспрямованого й контекстуального застосування. Вони не можуть бути ізольованими елементами, їх ефективність залежить від освітнього середовища, стилю навчальної взаємодії, рівня готовності учнів до сприймання й активної участі.

Насамперед, важливо враховувати *вікові та індивідуальні особливості молодших школярів*. Те, що викликає захоплення в одних, може залишити байдужими інших. Тому педагог має бути уважним до темпу роботи, емоційного стану, рівня сформованості навичок, інтересів і потреб кожної дитини. Диференціація завдань, варіативність форм, гнучкість у подачі матеріалу – це не просто методичні прийоми, а прояв педагогічної інтуїції.

Ефективне застосування методичних засобів передбачає *поступове ускладнення завдань*, що відповідає принципу поетапного формування дій. Від простих мовних ігор – до створення зв'язних текстів; від опори на зразок – до самостійного письмового висловлювання. Така динаміка дає можливість учням відчувати власний прогрес, що, своєю чергою, підсилює мотивацію.

Не менш важливою умовою є *створення ситуації успіху*. Кожне завдання має бути посильним, але водночас викликати інтелектуальне напруження, стимулювати до пошуку, роздумів, творчості. Позитивне підкріплення, емоційна підтримка, визнання зусиль – це ті чинники, які формують у дитини віру в себе, бажання писати, ділитися думками, бути почутою.

Особливо значущими такі ситуації стають на початковому етапі навчання письма, коли школярі лише опановують перші графічні елементи. Для учня, який щойно навчився писати кілька букв, можливість вписати їх у коротке слово, побачити результат і усвідомити його – це не просто технічне досягнення, а важливий крок до впевненості у власних силах. Завдання, що поєднують вправління у написанні букв із їх включенням у слова, сприяють

усвідомленню функціонального призначення письма, формують мотивацію до опанування графічних елементів.

Наведені приклади демонструють, як уже на етапі опанування грамоти можна організувати письмову діяльність, що поєднує технічне вправлення із позитивними переживаннями дитини.

Ще одним ефективним способом створення ситуації успіху є опора на вже сформовані вміння молодших школярів. Коли учні відчують, що нове завдання не є абсолютно новим, а базується на тому, що вони вже вміють, це викликає впевненість, знижує тривожність і підсилює мотивацію. Такий підхід дозволяє кожному побачити власний поступ, усвідомити зв'язок між попереднім досвідом і новими навчальними діями. Уроки письма, побудовані на принципі «ти вже це можеш», стають простором для позитивного емоційного переживання, де нове знання не лякає, а надихає.

Наведені нижче фрагменти демонструють, як учитель може актуалізувати вже сформовані графічні навички, щоб підтримати дітей, створити атмосферу довіри й віри в себе.

– *У мене гарна новина, ви вже вмієте писати букву, якій присвячено сьогоднішній урок. Саме так! Ось, погляньте: це велика рукописна буква С, –* учитель демонструє велику рукописну букву С на дошці, картці або слайді.

– *Велика рукописна буква С складається з одного елемента, який ви вже вмієте писати. Назвіть його.* (Прогнозована відповідь: – Великий лівий півовал).

– *Так! Правильно! Погляньте: чи схожа ця літера на якусь, яку ми вже вчили?* (Прогнозована відповідь: – Так! Вона схожа на малу букву с, тільки більша за розміром).

– *Раніше ми багато тренувалися писати півовали, тож зараз залишилося лише пригадати цей рух і трохи більше повправлятися. Отже, сьогодні ми не будемо вчитися спочатку, а будемо удосконалювати те, що вже вміємо. Це буде урок успіху – ви точно зможете написати цю букву гарно й охайно!*

...

– Сьогодні ми навчимося писати малу рукописну букву й, – учитель демонструє малу рукописну букву й на дошці, картці або слайді.

– Подивіться уважно на неї: на яку букву вона схожа? (Прогнозована відповідь: – На малу рукописну букву и тільки без «шапочки»).

– Так, буква йот схожа на малу букву и, відрізняється від неї тим, що має верхній елемент. А вам добре вдається писати малу букву и? Отже, і букву йот легко навчитися писати.

Учитель є ключовою фігурою у створенні ситуації успіху. Його завдання – не лише навчати, а й підтримувати, надихати, бачити потенціал кожної дитини, бути джерелом позитивної атмосфери у класі.

Успіх у навчанні – це джерело внутрішніх сил дитини, які народжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися.

В. Сухомлинський

Важливі якості педагога: емпатія й доброзичливість, уважність до індивідуальних досягнень, готовність до рефлексії й адаптації педагогічних прийомів. Учитель має створювати умови, за яких успіх стає досяжним для кожного. Саме від нього великою мірою залежить, чи повірить дитина у себе [3; 6].

Нарешті, ефективність методичних засобів залежить від психолого-педагогічного клімату, який створює вчитель. Атмосфера довіри, партнерства, співпраці – це ґрунт, на якому проростає пізнавальна активність. У такому

Освітній процес має бути побудований так, щоб дитина постійно мала змогу відчувати себе успішною, здатною, цінною.

І. Бех

середовищі дитина не боїться помилитися, експериментувати, шукати власні мовні рішення. Саме тут методичні засоби стають не просто інструментами, а провідниками до розвитку особистості через письмо.

У центрі процесу формування писемного мовлення молодших школярів стоїть учитель – не як носій знань, а як фасилітатор, натхненник, співторець, який щодня створює умови для пізнання, самовираження, розвитку. Саме від його особистості, стилю взаємодії, педагогічної майстерності залежить, чи стане письмо для дитини засобом мислення, інструментом комунікації, джерелом радості й самоствердження.

Сучасні учні не визнають авторитетів, вони шукають людину, яка має власну думку, досвід, емоційну відкритість. Учитель, який сам пише, читає, розмірковує, ділиться своїми історіями, стає для них прикладом, джерелом натхнення. Його компетентність – не лише в методиці, а й у здатності бачити в кожному учневі особистість, підтримувати, надихати, вести за собою.

Роль учителя полягає в тому, щоб створити атмосферу довіри, партнерства, співпраці, у якій дитина не боїться помилитися, прагне висловитися, шукає слова, які найточніше передають її думку. Це вимагає від

педагога не лише професійної майстерності, а й емоційної чуйності, здатності до рефлексії, готовності бути не «над», а «поряд». Завдання вчителя як архітектора навчального середовища – не лише навчити писати, а й допомогти дитині знайти свій голос, відчувати себе автором, співтворцем, учасником великого діалогу з культурою, мовою, світом.

Список використаних джерел

[1] Воскресенська К.О., Воскресенська Н.О. Як навчити вашу дитину писати без помилок. Харків, 2009. 80 с.

[2] Павлова Т. Емоціогенні характеристики підручника з інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Проблеми сучасного підручника*. 2023. № 30. С. 122–133. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736272>.

[3] Павлова Т. Рефлексивна позиція вчителя як чинник результативності досліджень навчальних досягнень молодших школярів. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. № 31. С. 141–152. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739094>.

[4] Петрук О. Забезпечення результативності навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час навчання письма: методичні настанови. *Особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів* [Електронне видання] : метод. рек. Київ : Вид. дім «Освіта», 2024. С.86–113. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744188>.

[5] Петрук О. Особливості сучасних молодших школярів: орієнтири для навчальної взаємодії. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 1. С. 132–140. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740409>

[6] Петрук О. Ситуація успіху як передумова формування активної позиції молодшого школяра в навчально-пізнавальній діяльності. *Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів початкової школи: сучасні й перспективні практики*: збірник матеріалів IV Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Розвиток пізнавальної активності та самостійності учнів початкової школи: сучасні й перспективні практики», Київ, 8 травня 2025 р. (наукове електронне видання) : Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Педагогічна думка, 2025. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746024>.